

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна  
Історичний факультет  
Кафедра історіографії, джерелознавства та археології

## **Пояснювальна записка**

до дипломної роботи  
БАКАЛАВР

на тему: «**Форми культурного дозвілля викладачів та студентів  
Харківського університету ХІХ- початок ХХІ ст.**»

**Виконала:** студентка ІV курсу  
денної форми навчання  
напряму підготовки (спеціальності)  
6.020302 – історія та археологія  
Єфімова Юлія Вікторівна

**Керівник:** доктор історичних наук,  
Професор Посохов Сергій Іванович

**Рецензент:** к.і.н., доц.  
Іващенко Вікторія Юріївна

Харків – 2021

Міністерство освіти і науки України  
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Історичний факультет  
Кафедра історіографії, джерелознавства та археології

**Дипломна робота**

**На тему: «Форми культурного дозвілля викладачів та студентів Харківського університету ХІХ- початок ХХІ ст.»**

Студентки 4 курсу, групи ІС-41  
Єфімової Юлії Вікторівни

Керівник: доктор історичних наук,  
Професор Посохов Сергій Іванович

Члени комісії

|          |                       |
|----------|-----------------------|
| _____    | _____                 |
| (підпис) | (прізвище й ініціали) |
| _____    | _____                 |
| (підпис) | (прізвище й ініціали) |
| _____    | _____                 |
| (підпис) | (прізвище й ініціали) |

Харків – 2021

## Зміст

|                                                                                                         |    |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| Вступ.....                                                                                              | 3  |
| Розділ 1 Культурне дозвілля в Імператорському Харківському університеті..                               | 14 |
| 1.1 Форми університетського культурного дозвілля в XIX – на початку XX ст.....                          | 14 |
| 1.2 Музика під час університетських урочистостей та в університетському повсякденні.....                | 26 |
| Розділ 2 Культурне життя Харківського університету у радянський період...                               | 30 |
| 2.1 Студентське дозвілля та форми культурного відпочинку викладачів у період 1920-х – 1930-х років..... | 30 |
| 2.2 Розвиток університетської самодіяльності у другій половині XX ст.....                               | 41 |
| Розділ 3 Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна як центр культури.....                | 53 |
| 3.1 Організація культурного життя в університеті: структури та їхні функції.....                        | 53 |
| 3.2 Традиції та інновації культурного дозвілля в університеті.....                                      | 62 |
| Висновки.....                                                                                           | 69 |
| Список використаних джерел та літератури.....                                                           | 72 |
| Резюме.....                                                                                             | 82 |
| Summary.....                                                                                            | 83 |

## Вступ

Актуальність теми дослідження. В умовах швидкого розвитку інформаційно-культурного простору актуальним питанням стає дозвілля та вільний час особистості. Сучасна людина здебільшого залучена до споживчих, пасивних розваг, що призводить до зниження творчої активності, самостійності, самодіяльності особистості в сфері дозвілля. Дозвілля набуває яскраво виражений споживчий характер. Саме тому, все більшої актуальності набуває пошук нових форм та практик дозвілля.

Окремої уваги в цьому контексті заслуговує академічна спільнота, оскільки її культурний розвиток сприяє розвитку всього суспільства.

Одним із осередків розвитку культури є університети з віковою історією. Зокрема, Харківський національний університет — один із найстаріших університетів Східної Європи. Будучи провідним науковим та навчальним закладом України з 216-річною історією, університет імені В. Н. Каразіна залучає студентів до позауніверситетської діяльності та робить різноманітним їх дозвілля, а саме: залучає студентів до участі у громадському житті, сприяє гармонійному розвитку особистості студента, формує в нього навички майбутнього організатора, керівника; підтримує студентську творчу ініціативу; сприяє в навчальній, науковій та творчій діяльності студента; забезпечує виконання студентською молоддю своїх обов'язків як громадянина і студента; організовує культурноосвітні та фізкультурномасові заходи; сприяє створенню наукових, спортивних, творчих студентських гуртків, товариств, об'єднань, клубів за інтересами та координує їхню діяльність.

Однак, в останні роки помітно загострилося протиріччя між потребами, які пов'язані з задоволенням творчих потреб, самоствердженням, повноцінним спілкуванням і невмінням реалізувати себе у вільний час, в тому числі й через недостатність зусиль в організації виховної роботи з боку освітніх установ.

Через відсутність системності організації, координації в здійсненні виховної роботи та недооцінки в цьому процесі нових тенденцій, сучасно

способу життя молоді виховний потенціал дозвільної сфери, накопичений вітчизняною системою вищої освіти, досвід організації культурно-дозвільної діяльності, реалізується не в повній мірі.

Враховучи вище зазначене, вважаємо за доцільне звернення до досвіду організації культурного дозвілля в Харківському національному університеті імені В.Н. Каразна, як провідному культурному центрі регіону.

Історіографія. Університетська тема має свою історіографічну долю, що зазнала мінливостей як у дорадянські, так і в радянські та пострадянські часи. Навколо російських університетів вже у другій половині XIX – на початку XX ст. розгорнулися жваві дискусії, в яких брали участь представники різних ідейних кіл. Гостроту цих дискусій сьогодні складно зрозуміти, якщо не зважити на те, що так зване «університетське питання» бачилося як визначальне з точки зору майбутніх соціальних змін, перетворилося на лакмусовий папірець, який визначав ідейно-політичне обличчя кожного з учасників спорів, стало одним із проявів зростаючої соціальної напруги. «Небайдужість» авторів пояснюється й тим, що ця дискусія точилася передусім у середовищі інтелігенції, яка здебільшого мала університетську освіту і дивилася на університети як на розплідники собі подібних. До того ж, слід мати на увазі, що навіть коли автори міркували лише про історію університетів, вони були не в змозі подолати прагнення осучаснити минуле. Публіцистичність характеризує як суто історичні праці, так і мемуари. Мета, функції, шляхи вдосконалення університетів жваво обговорювалися на сторінках періодичних видань, ставали метою написання окремих, іноді досить значних за обсягом, праць. Протягом зазначеного періоду було опубліковано сотні праць, різного обсягу та спрямованості, які так або інакше виходили на «університетське питання»<sup>1</sup>.

Історію становлення та розвитку Імператорського Харківського університету почали писати з кінця XIX ст. «Китами» на яких трималося

---

<sup>1</sup> Університетське питання в російській публіцистиці другої половини XIX – початку XX століть: Бібліографічний покажчик / Упоряд.: М.В. Божко, С.І. Посохов, В.Д. Прокопова. – Харків, 2004.

історіописання університету, можна заслужено назвати Д.І. Багалія, М.Ф. Сумцова та В.П. Бузескула. Саме їх роботи дають нам зараз можливість ознайомитися з історією нашої Alma Mater. На особливу увагу заслуговує «Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам)»<sup>2</sup>. Дмитром Івановичем Багалієм були закладені традиції описання повсякдення професорів через академічне повсякдення всієї університетської корпорації. Заснувавши історичний архів та накопичивши певний архівний фонд, йому був доступний весь масив джерел з історії Імператорського Харківського університету.

Окремо слід виділити роботу М.Ф. Сумцова «Материалы для истории Харьковского университета: предисловие, Глава 1»<sup>3</sup>. Як зазначав сам М.Ф. Сумцов: «Предстоящая заметка – черновой материал для будущих историографов университета. В них отмечены некоторые черты из внутренней жизни университета за последнее двадцатилетие и четыре личного характера деятелей, обыкновенно ускользающих от внимания официальной историографии...кое-какие анекдоты»<sup>4</sup>. Тобто, ми бачимо звернення до особистості професора, його приватного життя, всього того, що оминала офіційна публіцистика. Ще одна монографія варта уваги, це робота В.П. Бузескула «История Харьковского университета при действии Устава 1884 года (с 1884 по 1905 гг.)»<sup>5</sup>, яка показує умови створенні статуту 1884 року, в яких мала функціонувати та розвиватися професорська корпорація. Та все ж важливе місце для нашої роботи займає колективна праця вище згаданих авторів підготовлена на честь 100-річчя Харківського університету – «Краткий очерк истории Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805-1905 гг.)»<sup>6</sup>, де висвітлено основні віхи історії університету, приділено увагу проблемам самоврядування в університеті та надані короткі відомості про

<sup>2</sup> Багалей Д.И. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам). Т.1. (1802-1815). Харьков: Паровая типография и литография Зильберберг, 1898. 1204 с.

<sup>3</sup> Сумцов Н.Ф. Материалы для истории Харьковского университета: предисловие. Глава 1 // Записки императорского университета. Харьков. 1893. Кн. 1. Часть неофиц. С. 37-52.

<sup>4</sup> Там само. С. 39.

<sup>5</sup> Бузескул В.П. История Харьковского университета при действии Устава 1884 года (с 1884 по 1905 гг.). Харьков: Типография Адольфа Дарре, 1905.

<sup>6</sup> Багалей Д.И., Сумцов Н.Ф., Бузескул В. П. Краткий очерк истории Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805-1905 гг.). Харьков: Типография Адольфа Дарре, 1906. 329 с.

учасників навчального процесу та творців науки.

Кардинально нові оцінки університетів притаманні публіцистиці та історіографії повоєнного часу.

В цьому плані яскравим прикладом є колективні «ювілейні» праці. Так, з нагоди святкування 150-річчя Харківського університету була підготовлена праця «Харьковский государственный университет имени А. М. Горького за 150 лет (1805-1955)»<sup>7</sup>, через деякий час вийшла друком інша «ювілейна історія» - «Харьковский государственный университет: 1805-1980: исторический очерк»<sup>8</sup>.

Історичні відомості щодо розвитку ХДУ ім. Горького в післявоєнний час містять праці І. К. Рибалки<sup>9</sup>, Б. К. Мігалья, Ю. І. Журавського, а також І. Є. Тарапова<sup>10</sup>. Досить вагоме значення для даного дослідження мають напрацювання С. І. Посохова, зокрема статті «О памяти и памятниках в университетской истории»<sup>11</sup>, «Університет як тип інтелектуального співтовариства: міркування про «університетський дух»»<sup>12</sup> тощо. На особливу увагу в цьому контексті заслуговує й дисертація О. І. Красько «Джерела мемуарного характеру другої половини XX – початку XXI ст. з історії Харківського університету»<sup>13</sup>. В ній, зокрема, міститься аналіз усних спогадів студентів ХДУ ім. Горького.

Вагомим внеском стало спеціальне дослідження Й. М. Миклашевського «Харьковский университет і музична культура Слобідської України»<sup>14</sup>. В ній автором був здійснений аналіз поточного розвитку культури, вищої освіти та

<sup>7</sup> Королевский С.М. Харьковский государственный университет имени А. М. Горького за 150 лет (1805-1955). Харьков: издат. ХГУ, 1955.

<sup>8</sup> Рыбалка И.К. Харьковский государственный университет: 1805-1980: исторический очерк / Отв. ред. И.Е. Тарапов. Харьков: Вища школа, издательство при ХГУ. 1980. 159 с.

<sup>9</sup> Рыбалка И. К. Харьковский государственный университет, 1805-1980: Ист. очерк / И. К. Рыбалка, А. Е. Кучер, В. И. Булах, С. М. Королевский, Б. К. Мигаль, Ю. И. Журавский, В. Н. Довгопол и др.; Отв. ред. И. Е. Тарапов. – Х.: Вища школа, 1980.

<sup>10</sup> Тарапов И. Е. Харьковский университет им. А. М. Горького / И. Е. Тарапов // БСЭ. – 3-е изд. – М., 1978

<sup>11</sup> Посохов С. И. О памяти и памятниках в университетской истории // История и историческая память. 2012. С. 117-131

<sup>12</sup> Посохов Сергей Університет як тип інтелектуального співтовариства: міркування про «університетський дух» // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. 2009. С. 125-137.

<sup>13</sup> Красько О. І. Джерела мемуарного характеру другої половини XX – початку XXI ст. з історії Харківського університету: дисс. ...канд.іст.наук. Харків, 2017. 279 с.

<sup>14</sup> Миклашевский Й. М. Харьковский университет и музыкальная культура Слободской Украины. - Харьков. 1958 – Рукопись.

безпосередньо становища студентства вищих навчальних закладів.

Основний пласт інформації за темою дослідження становлять роботи пострадянського періоду. Саме у цей проміжок часу відбувається активна систематизація отриманих науковоісторичних розвідок попередніх років, це продукує появу істотно нових, незаідеологізованих публікацій.

Серед основних проблем наукових розвідок пострадянського періоду слід зазначити питання становлення Харківського національного Університету в історичній ретроспективі, його освітнє та культурне значення: В. С. Бакіров, Б. П. Зайцев, С. І. Посохов, И.К. Рыбалка, О.Л. Рябченко, Є. П. Пугач, С. М. Куделко; питання соціального становища студентства в різні історичні проміжки часу: О. Красько, Н. Хоменко, В. Ю. Іващенко та ін.

За традицією з нагоди святкування 200-річчя Харківського університету у 2004 році вийшла друком книга «Харківський національний університет за 200 років»<sup>15</sup>. В цьому ж напрямі варто відзначити статтю С.І. Посохова «Ювілейні історії Харківського університету»<sup>16</sup>.

Таким чином, зазначимо, що питання різноманітних форм студентського дозвілля набуло актуальності вже за часи незалежної України. Зокрема воно розглядалось у розрізі навчального процесу, дозвілля, культури України та ін. Взагалі сьогодні чимало авторів почало вивчати студентський побут. Серед сучасних істориків, що вивчають повсякденність студентства Російської імперії, слід назвати П.В. Гришуніна<sup>17</sup>, Н.Н. Юркіну<sup>18</sup>, Н.В. Чебикіну<sup>19</sup> та інших. Історію студентства України другої половини ХІХ – початку ХХ ст. (хоча й у дещо традиційному для попередніх років руслі) останніми роками

<sup>15</sup> Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна за 200 років / В.С. Бакіров, В.М. Духопельников, Б.П. Зайцев, С.І. Посохов. Харків: Фоліо, 2004. 750 с.

<sup>16</sup> Ювілейні історії Харківського університету // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Серія «Історія». Харків, 2005. Вип. 37 (№ 701). С. 4-11.

<sup>17</sup> Гришунин П.В. Студенчество столичных университетов: структуры повседневной жизни: 1820-е – 1880-е гг.: Дис. ... канд. ист. наук. – СПб., 2005.

<sup>18</sup> Юркина Н.Н. Повседневная жизнь московского студенчества: 1830-1890-е гг.: Дис. ... канд. ист. наук. – М., 2006.

<sup>19</sup> Чебыкина Н. В. Быт студенчества Петербургского университета в дореформенный период // Очерки по истории Санкт-Петербургского университета. Вип. 8. – СПб., 2000.

досліджують Н.М. Левицька<sup>20</sup>, Т.А. Стоян<sup>21</sup> та інші. Тобто, помітним є сьогодні перехід від соціально-політичної історії до історії повсякденності та культурної історії університетів. Деякі автори почали активно досліджувати внутрішні доволі складні стосунки в університетському середовищі, яке тепер часто розглядається як культурна спільність. Однак тема форм студентського дозвілля у Харківському національному педагогічному університеті імені В. Н. Каразіна, як цілісне ретроспективне явище ще не стала предметом окремого наукового дослідження. Що і спонукало до вибору теми.

Об'єкт дослідження дозвілля студентів і викладачів в Харківському університеті (XIX – початок XXI століття).

Предмет дослідження – дослідження еволюції різних форм дозвілля студентства та викладачів Харківського університету.

Хронологічні межі охоплюють весь час існування університету, тобто період XIX століття – початок XXI століття. Нижня межа дослідження – 1805 рік, обумовлена відкриттям у Харкові Імператорського університету; запровадженням викладання мистецтв (музика, танці); започаткуванням традиційних форм культурного дозвілля: танці, вистави, вечори творчості. Верхня межа – визначається створенням новітніх культурних осередків на базі університету; розробкою та відродженням традиційних університетських форм дозвілля, їх різноманіттям.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі форм культурного дозвілля студентства та викладачів Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна в історичній ретроспективі.

Відповідно до поставленої мети було виокремлено наступні завдання:

- проаналізувати наукову літературу, що стосується теми дослідження;
- виявити витоки, форми, особливості дозвілля університетської спільноти в окреслений проміжок часу;

<sup>20</sup> Левицька Н. Академічний студентський рух в Україні в кінці XIX – на початку XX ст. – К., 1998; Левицька Н. Студентство в національно-визвольному русі України наприкінці XIX – на початку XX ст. – К., 1998.

<sup>21</sup> Стоян Т.А. Студентство університетів під російською Україною в другій половині XIX ст. – К., 1998; Стоян Т.А. Університетська освіта в Україні в другій половині XIX ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 1999.

- з'ясувати особливості розвитку університетської самодіяльності;
- проаналізувати еволюцію традиційних форм культурного дозвілля та виокремити новації.

Для досягнення мети роботи й реалізації її завдань використано комплекс методів дослідження:

- *загальнонаукові* (аналіз та синтез), що забезпечили пошук, обробку й інтерпретацію масиву даних, задля з'ясування суті форм культурного дозвілля;
- *спеціальні*: джерелознавчий та історіографічний аналіз з метою аналізу історичних джерел та наукової літератури з проблеми дослідження;
- *історико-генетичний* – дав змогу розкрити витоки становлення й розвитку досліджуваної проблеми в часовій послідовності та динаміці;
- *метод історичної періодизації* – дозволив раціонально впорядкувати інформацію за часовою протяжністю з метою поглиблення пізнання й розуміння особливостей дозвілля академічної спільноти.

Джерельну базу дослідження становлять: матеріали Харківської державної наукової бібліотеки імені В.Г. Короленка, матеріали фондів наукової електронної бібліотеки періодичних видань НАН України, Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, матеріали Музею історії Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна де представлено спогади студентів та викладачів про культурне дозвілля в університеті окресленого часу.

Дослідження комеморативної культури імператорського Харківського університету базується на масиві письмових та зображальних джерел.

Ці джерела у свою чергу можна розділити на такі види:

- 1) періодичні видання XIX – початку XX століття;
- 2) джерела особового походження;
- 3) діловодна документація імператорського Харківського університету;
- 4) нормативно-правові документи, пов'язані з діяльністю Харківського університеті протягом XIX – початку XX століття;

5) зображальні джерела.

Перша група (періодичних видань) була умовно розділена на підгрупи:

- 1.1) університетська періодика Харківського університету;
- 1.2) регіональні періодичні видання;
- 1.3) загальнодержавна періодика.

У центрі уваги нашого дослідження фігурує комплекс періодичних видань імператорського Харківського університету. Для характеристики формування ритуалізованої комеморативної традиції Харківського університету у першій половині XIX століття використовувався комплекс опублікованих актових промов професорів «Речи говоренные в торжественном собрании императорского Харьковского университета» (з 1809 р. «Речи произнесенные...», з 1846 по 1864 рр. – «Акт в императорском Харьковском университете» та «Годичный торжественный акт...»)<sup>22</sup>. Ці матеріали дозволили проаналізувати практики самопрезентації, ствердження та увічнення ідеалів корпоративної університетської культури. В нашому дослідженні тексти даних публікацій аналізувалися на предмет виявлення семантичних конструкцій вираження ціннісно-сміслових категорій, що заслуговували повторення та запам'ятовування.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. університетська періодика стала приймати на себе функцію увічнення пам'яті представників університетського співтовариства. Важливими періодичними виданнями, які містили наративні форми комеморації, були «Записки императорского Харьковского университета» та меморіальні збірки, що виходили друком в рамках періодики наукових товариств університету. Ці видання містили меморіальні та ювілейні тексти, біографічні нариси та некрологи, присвячені увічненню образів професорів університету. Найбільш цінним та інформативним джерелом в даному ракурсі слугував комплекс меморіальних видань історико-філологічного факультету:

---

<sup>22</sup> Акт в Императорском Харьковском университете 8 сентября 1858 года Харьков: В Университетской типографии, 1858. 89 с.; Речи, говоренные в торжественном годовом собрании Императорского Харьковского университета 17 января 1806 года. Харьков: В Университетской типографии, 1806. 39 с.; 43.; Речи, произнесенные в торжественном собрании Императорского Харьковского университета, бывшем 30 июня 1809 года. Харьков: В Университетской типографии, 1809. 24 с.

«Сборник Харьковского историко-филологического общества»<sup>23</sup> і «Вестник Харьковского историко-филологического общества»<sup>24</sup>.

Регіональні періодичні видання, а саме газети «Харьковские губернские ведомости»<sup>25</sup> і «Южный край»<sup>26</sup>, висвітлювали на своїх сторінках суспільно значимі події з історії університету, зокрема, містили інформацію щодо перебігу університетських церемоній, публікували ювілейні привітання професорів та некрологи. Деякі з професорів університету були співробітниками редакційних колегій даних періодичних видань Харкова, що зумовлювало публікацію значної кількості статей, присвячених університетським темам, що зацікавили нас на предмет наявності авторських оцінок досліджуваних явищ університетської культури її учасниками. Таким чином, свідчення, отримані з регіональної періодики, використовувалися нами для уточнення інформації з джерел університетського походження.

До головної групи джерельної бази дослідження окрім власне університетських видань, як було зазначено, ми відносимо також загальнодержавну періодику XIX – початку XX століття, що тематично висвітлювала історію імператорського Харківського університету та комемораційні практики, здійснені даним навчальним закладом. Так, протягом XIX століття у виданні «Журнал министерства народного просвещения» (до 1819 р. журнал «Периодическое сочинение об успехах народного просвещения», з 1821 по 1824 - «Журнал департамента народного просвещения») регулярно публікувалися сюжети, пов'язані із історією діяльності Харківського університету, зокрема описи урочистих актів навчального закладу, які розглядаються нами з метою виявлення механізмів здійснення університетських комеморацій.<sup>27</sup>

<sup>23</sup> Сборник историко-филологического общества, состоящего при Императорском Харьковском Университете / Под ред. Проф. М.Г. Халанского Харьков: Электр. Типо-Литограф. С.А. Шмерковича, 1808. Т.15. 306 с.

<sup>24</sup> Сумцов Н.Ф. И.И. Срезневский // Вестник Харьковского историко-филологического общества. Харьков: Типография «Печатное дело», 1913. Вып.3. С. 52 – 56.

<sup>25</sup> : Багалей Д.И. Харьковские университетские торжества в первые годы существования университета // Харьковские губернские ведомости. 1892. 17 янв.(№15). С.3.

<sup>26</sup> Сумцов Н.Ф. По поводу 77-ми-летней годовщины Харьковского университета // Южный край. 1882. 17 янв. №365. С.2.

<sup>27</sup> Рославский-Петровский А.П. Краткое историко-статистическое обозрение Харьковского университета //

Джерела особового походження, використані у дослідженні, це спогади професорів<sup>28</sup> та вихованців<sup>29</sup> університету, меморіальні есе<sup>30</sup> та епістолярні матеріали<sup>31</sup>. Дана група джерел відкриває можливості визначення емоційного коду комеморативних практик університетського професійного середовища.

Діловодна документація імператорського Харківського університету. В рамках дослідження університетських комеморацій ми використовуємо: звітну документацію адміністративних органів університету, протоколи засідань університетської ради та наукових товариств, рапорти та звернення членів академічної спільноти. В таких документах містяться цінні для дослідження данні про процеси підготовки щорічних урочистих актів, ювілейних та поховальних обрядів університету, витрати та розгляд інших організаційних питань університетських комеморативних практик<sup>32</sup>.

Група державних нормативно-правових актів, розглянутих у ході роботи, в основному складається з університетських статутів<sup>33</sup> та розпоряджень Міністерства народної освіти. Університетські Статути в ракурсі нашого дослідження виступають об'єктом семіотичного аналізу знакового середовища Харківського університету, що ставить за мету визначення символічної ролі статусу вищої школи та її членів в державній системі Російської імперії в оцінках

---

Журнал Министерства народного просвещения, 1850. Ч. 68. Офиц.-учеб. прибавл. № 4. С. 84 – 100.

<sup>28</sup> Стоянов А.Н. Воспоминание о Д.И. Каченовском / А.Н. Стоянов, И.П. Сокальский. Харьков : Типография Адольфа Дарре, 1894. 40 с.; Шимков А.П. Воспоминания о Д.И. Каченовском // Памяти Дмитрия Ивановича Каченовского : Торжеств. засед. Юрид. о-ва при Имп. Харьк. ун-те 22 нояб. 1903 г. : Характеристики и воспоминания / В.А. Ястржембский, М. Ковалевский, А.Н. Фатеев, Н.Ф. Сумцов, Л.Л. Гиршман, А.П. Шимков. Харьков : Типография и Литография Н.В. Петрова, 1905. С. 71–92.

<sup>29</sup> Геевский С.Л. Из автобиографии (1813 – 1862) // Харківський університет XIX – початку XX століття у спогадах його професорів та вихованців. Харків, 2008. Т. 1. С. 136 – 156.; Из воспоминаний студента Н. // Харківський університет XIX – початку XX століття у спогадах його професорів та вихованців. Харків, 2008. С. 99 – 130.

<sup>30</sup> Сумцов М.Ф. Человек золотого сердца // Сборник Харьковского историко-филологического общества / Харьковский университет. Историко-филологическое общество. Харьков: Типография «Печатное дело», 1913. Т.19. С. 13 – 74.

<sup>31</sup> ВР НБУВ НАН України Ф III. Листування. Спр. 50792. Савва В. І. лист до В. С. Іконникова з Харкова 16.11.1903. Арк. 178 – 179.; Письма В.П. Бузескула к В.С. Иконникову // Харківський історіографічний збірник. 2013. Вип. 12. С. 198–212.;

<sup>32</sup> Из протоколов заседаний Историко-филологического общества 29 ноября 1891 г. и 12 марта 1892 г. // Памяти Александра Афанасьевича Потебни : [† 29 ноября 1891 г.] с приложением портрета. Харьков: Типография К. Счасни, 1892. С. 1–2.; Отчет о деятельности историко-филологического общества в 1894/95 академическом году // Сборник Харьковского историко-филологического общества / Харьковский университет. Историко-филологическое общество. Харьков: Типография «Печатное дело», 1896. Т.8. С. 1 – 7

<sup>33</sup> Устав Императорского Харьковского университета 1804 года. С. 225 – 285; Общий устав Императорских Российских университетов. Харьков: Университетская типография, 1837. 50 с.; Университетский устав 1863 года. Санкт -Петербург: Типография Огризко, 1863. 128 с.; Общий устав Императорских Российских университетов. 1884 года. Харьков: Университетская типография, 1911. 62 с.

і самосвідомості університаріїв. Також деякі положення документів нормативно-правового характеру використовуються нами для уточнення та пояснення явищ комеморативних практик та їх легітимізації в університетському середовищі. Наприклад, обов'язок проведення університетом урочистих публічних актів та тривалість строків професорської служби, які відзначалися святами університетської спільноти, були офіційно затвердженими в законодавчих положеннях про діяльність вищих навчальних закладів Російської імперії.

Зображальні джерела, використані у дослідженні, можна розділити на декілька груп:

6.1) портрети професорів, що публікувалися в меморіальних збірниках на честь увічнення пам'яті про університетських професорів;

6.2) фотоматеріалами, представленими в ювілейному виданні «Альбом к 100-летию (1805–1905) Харьковского университета»<sup>34</sup>. В контексті досліджуваної нами теми візуальні джерела також розглядаються як форма репрезентації та увічнення університетської пам'яті її членами.

Структура роботи представлена вступом з історіографією дослідження, трьома розділами, загальними висновками та бібліографічним списком літератури.

Результати досліджень становлять основу для нових наукових розвідок, можуть бути використані при написанні статті та наукових доповідей, при укладанні лекційного матеріалу з історичної тематики. Завдяки доступному викладу стануть цікавими студентам та аспірантам, усім тим, хто цікавиться історією Університету.

---

<sup>34</sup> Альбом к 100-летию (1805–1905) Харьковского университета / издан под ред. проф. Д. И. Багалея фотографом А. М. Иваницким. Харьков, 1905. 40 с.

## **Розділ 1**

### **Культурне дозвілля в Імператорському Харківському університеті**

#### **1.1. Форми університетського культурного дозвілля в ХІХ – на початку ХХст.**

Акцентуючи увагу на культурному дозвіллі в Імператорському університеті, слід звернути увагу на витoki музиціювання в Харкові.

Говорячи про музичну освіту, слід відзначити значення Харківського колегіуму. У процесах становлення і розвитку професійної музичної освіти, слід згадати приватну найпершу музичну школу, де викладав регент Петро Крамаревський.

Новим етапом у приватної музичної освіти став період функціонування музичних класів при Харківському університеті. На жаль, вивчення їх діяльності ускладнено відсутністю архівів університету, які загинули в роки Другої світової війни. Ідея створення пансіону при університеті і викладання образотворчих мистецтв з'явилася за три роки до описуваних подій, в період підготовчих робіт, що передували відкриттю навчального закладу.

У 1802 році в шостому параграфі «Предначертаний о Харьковском университете» В.Н. Каразіна йшлося й про таке: «Поряд з першим відділенням може відкритися друге, в якому в вільні години, молоді люди для розваги і користі навчатимуться малюванню, музиці, танцю, фехтуванню, верховій їзді і деяким ручним роботам, які можуть з метою зміцнення здоров'я і сил зацікавити добре виховану людину. Воно, не входячи до складу університету, але, належачи йому, може бути названо відділенням або розрядом приємних мистецтв»<sup>35</sup>. Відповідно до «Статуту» університету, до кола університетських предметів, окрім «наук», входили також «нові мови», малювання, музика і танці. Для їх викладання необхідною була наявність трьох лекторів «нових мов» - французької, німецької і англійської - і трьох вчителів «приємних мистецтв» - малювання, музики і

---

<sup>35</sup> Цит. за: Миклашевський І. М. Музична і театральна культура Харкова.

танців. Студенти отримали можливість серйозно вивчати вокальну та інструментальну музику, доповнюючи свої знання музично-теоретичними заняттями. Був в університеті і танцювальний клас, де грали запрошені музиканти. Спочатку троє інструменталістів поміщика Захаржевського, а потім якийсь Головенко з двома товаришами. У вокальному класі співочі традиції виховувалися на матеріалі не тільки духовного, але й світської музики<sup>36</sup>.

Викладачем музики був І. Витковський. Він був запрошений до викладання графом С.Й. Потоцьким, про що свідчить лист від 11.04.1804 г.

І. Витковський віртуозно грав на скрипці. Викладав гру на скрипці та фортепіано з 1805 по 1830 роки з переривом у 6 років. Він постійно піклувався про розширення складу вихованців музичних класів. Про результативність його діяльності свідчить статистика. Так, якщо на відкритті університету у січні 1805 року серед оркестрантів не було жодного студента, то вже навесні того ж року за замовленням вчителя музики було привезено із Лейпцига 10 скрипок, 2 альти, 1 віолончель, 4 гобоя, 4 флейти, 2 кларнета. А у 1806 році високий рівень музичної обдарованості засвідчили 14 студентів, троє із яких освоїли декілька спеціальностей. Серед студентів-вихованців Витковського багато студентів складало іспити на «відмінно». З кожним роком збільшувалась кількість студентів, які займалися музикою. Так, якщо в 1825-1826 роках музикою займалося 58 осіб, то у 1828 році - вже 81 особа. За ініціативою Витковського проводилися симфонічні концерти. Зі спогадів студентів відомо, що І. Витковський зазвичай керував оркестром студентів скрипалів, а сам інколи грав у квартетах<sup>37</sup>.

У 1806 році І. Витковський мав наміри заснувати нотну типографію, однак про реалізацію намірів підтвердження немає. Проте відомо, що з 1813 по 1817 рр. у Витковського була фабрика фортепіано. Зазначимо, що у місті вона була не єдиною (у місті вже існувала фабрика Готфрида Энке). Фактично це були не фабрики, а майстерні з ремонту фортепіано.

Витковський вважав себе учнем Гайдна (австрійського композитора,

<sup>36</sup> Багалеї Д.И. Опыт истории Харьковского университета: В 2 т.-Х

<sup>37</sup> Зі спогадів Л. Ничпаєвського, монографія С.И.Посохов

представника віденської класичної школи, одного з основоположників таких музичних жанрів, як симфонія і струнний квартет.). Університетська спільнота з великою повагою ставилася до музики Гайдна. Так колишній архієрейський співчий, а потім студент Г. Піхотинський, згадуючи про виконання ораторії Гайдна «Створення світу» під час урочистого акту в Харкові, зауважив, що він «соромився того, що довго не знав знаменитого імені Гайдна»<sup>38</sup>

У музичних класах університету викладали видатні особистості, обдаровані, багатогранно освічені люди.

Цікавою згадкою студентів є спомини про викладача танців: «танцювати навчав німець-подагрик, Беккер...[на вечорах], залишався глядачем; танцювати сам з причини хвороби він не міг, а його уроків ніхто і не потребував, оскільки всі вивчилися у пансіонах та гімназіях» - писав Л. Ничпаєвський. Окрім того, для танців студенти запрошували дуже гарний, зі споминів свідка, оркестр генерала Шевича. Безкоштовні вечори з танцями та музикою відбувалися два рази на тиждень з п'ятої до сьомої години вечора<sup>39</sup>.

Значний внесок був і в Івана Олександровича Лозинського. Прекрасний віолончеліст, кларнетист і композитор, він займався також теоретичними і практичними проблемами гри на скрипці, створивши школу гри на ній.. В університеті Іван Олександрович викладав з 1815 р по 1837 р.<sup>40</sup> Свою лепту в музичну освіту вклав і наступник Лозинського, В. Андрєєв, який викладав з 1837 р по 1842 р.

Про насичене музичне життя університету тих років можна прочитати, наприклад, у рецензії В. Каразіна: «Як не віддати шани нинішньому вчителю музики, панові Андрєєву, який і був душею концерту! Ні серед віртуозів, ні в акомпануючому оркестрі не було жодної людини сторонньої. Розпочали два флейтисти, панове Чаушанський і Артюхов, прекрасним виконанням Арнольдового концерту. Далі слідував квінтет незабутнього Моцарта Але

<sup>38</sup> Пехотинский Г. Моё детство. Из жизни маленького певчего / Г. Пехотинский // Духовный вестник (Харьков). 1865. Т. 9. С. 405-542.

<sup>39</sup> Зі споминів Л.Ничпаєвського, Монографія Посохов

<sup>40</sup> Миклашевський І. М. Музична і театральна культура Харкова XVIII-XIX ст. - К.

істинно здивували своїми успіхами у музиці пан Чаушанський, що завершив вечір на флейті концертом Бербіг'є»<sup>41 42</sup>.

Упродовж кінця 1840-х рр. – першої половини 1860-х рр. викладачем музики в Харківському університеті (до 1859 р.), композитором, піаністом і скрипалем Федором Івановичем (Йоганном Крістіаном Фрідріхом) Шульцем були організовані принаймні дев'ять духовних концертів, почесне місце в яких посідала саме творчість Ф. Мендельсона, адже в молоді роки Шульц грав в оркестрі під керівництвом цього геніального німецького композитора.

Дослідник історії Харківського університету Є. К. Редін надає перелік таких концертів: 1851 р. – Й. Гайдн. «Сім слів Спасителя на хресті»; 1852 – Л. Шпор. «Падіння Вавилону»; 1853 та 1864 рр. – Ф. Мендельсон. «Святий пророк Ілля»; 1858 та 1861 рр. – Ф. Мендельсон. «Аталія»; 1860 – А. Я. Ромберг. «Пісня про дзвін», Ф. Мендельсон. 42 псалом; 1863 – Ф. Мендельсон. «Lauda Sion»<sup>43</sup>

Слід зазначити внесок І. Шада – професора, який очолював кафедру філософії. Він викладав логіку, етику, метафізику, природне право і психологію, Шад був також і гарним музикантом. Рада Університету високо цінував його музичні пізнання, незмінно доручаючи саме йому разом з соло для одного і двох інструментів, проводити найбільш відповідальні іспити з музики<sup>44</sup>.

Важливою віхою у розвиток музики Харківського університету стало запрошення у грудні 1880 р керівництвом Імператорського Харківського університету композитора і скрипаля Немеца організувати й очолити аматорський оркестр з університетських студентів.

З початку 1881 р. Нєметц проводив активну репетиційну роботу зі сформованим ним оркестром студентів університету, до якого згодом приєдналися й здібні музиканти-аматори – учні гімназій. 16 січня 1882 р. була

<sup>41</sup> Каразин В. Об университетском музыкальном вечере / В. Каразин // Сочинения, письма и бумаги В. Н. Каразина, собранные и редактированные проф. Д.И. Багалеем. Изд-во Харьк. университета. Харьков, 1990. 595 с.

<sup>42</sup> Овчар, О. П. (2017) Духове виконавство в Харкові XVIII -початку XX століття: етапи еволюції (Дис.... Канд. Мистецтвознавства). Харків: Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського, С.39

<sup>43</sup> Щєпакін В. М. Музична культура Сходу і Півдня України другої половини XIX – початку XX століть : європейські виміри : монографія. Харків : ФОП Панов А. М., 2017. С 98

<sup>44</sup> Миклашевский Й. М. Харьковский университет и музыкальная культура Слободской Украины. Харьков. 1958 Рукопись.

відзначена річниця першого музичного зібрання в Харківському університеті, коли був започаткований студентський оркестр, який на той момент складався з 30 осіб<sup>45</sup>, а через два тижні відбувся перший концерт цього колективу<sup>46</sup>. В анонсі цього концерту зазначалося: «У суботу 30 січня назначений концерт студентського оркестру за участю відомих публіці артистів і аматорів під керівництвом С. В. Нєметца. Число учасників в оркестрі сягає 60 чоловік. Ось приблизна програма: Симфонія Гайдна D-dur, Серенада Фолькмана для струнного оркестру з solo віолончелі і Andante з квартету Чайковського; далі «Ave Maria» Гуно для ensemble'я скрипок і на закінчення повним оркестром «Egmont» Бетховена. Між оркестровими номерами виконають solo пп. С. В. Нєметц, О. В. Маурер та Й. П. Їранек. Концерт цей унаслідок великої й цікавої програми обіцяє мати великий успіх»<sup>47</sup>.

Кількісна перевага викладачів музики іноземного походження була в той час типовим явищем не лише для Харкова, а й для більшості великих міст України, адже досвідчених фахівців українського або російського походження тоді ще вкрай не вистачало<sup>48</sup>.

Не применшуючи значення діяльності Витковського, Шумана, і інших, підкреслимо, що педагоги музичних класів, крім Лозінського, не займалися теорією музики. Однак цю прогалину було заповнено теоретичними працями інших викладачів університету. З появою музичних класів при Харківському університеті зріс інтерес студентів і населення міста в цілому до музиціювання, з'являлася необхідність в забезпеченні нотами. У 1812 році в Харкові відкрився перший музичний магазин, де продавались різноманітні музичні інструменти, а також ноти. Магазин знаходився на розі Московського проспекта і Слесарного провулка. Власником магазину був І. Витковський, а точніше, його дружина. Певний внесок внесла діюча між 1865 і 1867 роками безкоштовна музична школа «для всіх станів» відомого музиканта, композитора і диригента К. Вильбоа, який

<sup>45</sup> Студенческий оркестр // Южный край. 1882. 18 янв

<sup>46</sup> Первый симфонический концерт // Южный край. 1882. 1 февр.

<sup>47</sup> Щепакін В. М. Музична культура Сходу і Півдня України другої половини XIX – початку XX століть : європейські виміри : монографія. Харків : ФОП Панов А. М., 2017. С 311

<sup>48</sup> Щепакін В. М. Музична культура... С 326

читав також лекції з історії та теорії музики в університеті.

На тлі активної популяризації музики професорсько-педагогічним складом розвивається і поза аудиторне дозвілля студентства. Крім активної складової (яка включала заняття спортом, таким як гімнастика на снарядах, фехтування, біг, стрибки з жердиною, футбол, бокс, ковзани, лижний та велосипедний спорт), життя студентства наповнювали пасивні заняття. Імовірно, їх популярність була обумовлена отриманням психологічного і естетичного задоволення - це позитивно впливало на відновлення сил і налаштовувало на плідну аудиторну роботу. Прихильники пасивного відпочинку віддавали перевагу культурно-мистецтвознавчій сфері: ставали учасниками музичних оркестрів та хорів, виступали на аматорських і благодійних заходах, брали участь в науково-дослідних гуртках а також читали різного роду літературу, ставали збирачами народного епосу.

Так М. Костомаров будучи студентом Харківського університету на історико-філологічному факультеті, відзначав своє велике бажання оволодіти музичною наукою: «тим часом мені прийшло бажання взятися і за музику, я купив собі фортепіано за триста рублів асигнаціями і договорив собі вчителя; але через кілька місяців бажання до музики стало проходити, тим більше що музика вимагала занять принаймні на кілька годин в день, а я на то зовсім не мав часу ». Окремим музичним захопленням М. Костомарова стали малоросійські пісні, билини й історичні думи. Цьому сприяла дружба з А. Метлінским - відомим збирачем малоросійських пісень. «Мене вразила і захопила непідробна принадність малоросійської народної поезії; я ніяк і не підозрював, щоб таке витонченість, така глибина і свіжість почуття були в творах народу, стільки близького до мене і про який я, як побачив, нічого не знав. Малоросійські пісні до того охопили всі моє почуття і уяву, що в якийсь місяць я вже знав напам'ять збірник Максимовича, потім взявся за інший збірник його ж, познайомився з історичними думами і ще більш пристрастився до поезії цього народу »- писав М.Костомаров<sup>49</sup>.

---

<sup>49</sup> Костомаров Н. И. Исторические произведения. Автобиография. К., 1990.

Цікавість студентів до пісень знаходила відгук і серед професорів університету. Так професор П. А. Безсонов, який викладав італійську мову, при нечисленній аудиторії розповідав про своє зібрання малоруських пісень<sup>50</sup>. Окрім того, університетська спільнота полюбляла професійне виконання пісень. Реалізації цієї мети сприяли численні знайомства з відомими діячами культури того часу, як приклад постать півного архієрейського хору Піхотинського<sup>51</sup>. За свідченням Д. Багалія, серед харківського студентства «малоросійська пісня панувала до такої міри, що захоплювала навіть чистих великоросів»<sup>52</sup>.

Зауважимо, що до 1859 р. структура університету нараховувала окрім провідних навчальних підструктур та лабораторій, ще й музичні, фехтувальні класи, студентську бібліотеку, гімнастичну школу, типографію. Їх діяльність спрямовувалася на задоволення навчальних і позанавчальних потреб. Серед форм дозвілля популярними ставали університетські музичні вечори, де студенти демонстрували власні вміння, на які запрошувалися поважні гості, зокрема після одного такого заходу В. Каразін записав: «Не один раз схвалювальними оплесками відгукувалася зала піклувальника, всі, зокрема й шанований гість, залишилися задоволені проведенням часом». Так відбувалася презентація інтелектуалів на високому для того часу рівні через мистецтво, що посилювало значення мистецьких традицій студентського позанавчального життя.

Протягом перших років існування університету створено систему правил, що регулювала студентське життя. У подальшому дух часу відбивався на провідних нормах нагляду за поведінкою студентства. Якщо «в перше десятиліття і власне правила, і їх застосування були достатньо м'якими, то поступово система дріб'язкового надзору була доведена до крайнощів»<sup>53</sup>. Однак суворі правила не гарантували позитивних результатів. Жорсткі вимоги до розпорядку життєдіяльності тогочасного студентства обмежували задоволення

<sup>50</sup> А. Ф. Селиванов Из воспоминаний о Харьковском университете за Время с 1881 г. (август) по июнь 1885 г. Постороннего слушателя»

<sup>51</sup> Кошиць О. А. Про українську пісню й музику. К. : Музична Україна, 1993. 47с.

<sup>52</sup> Багалій Д. І. Вибрані праці. Т. 3. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам). Ч. 1 (1805–1815 гг.) Харків, 2005. С . 875

<sup>53</sup> Багалей Д. И. Краткий очерк истории Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905) Харьков : Тип. Адольфа Дарре, 1906. XIV, 329 с.

дозвіллевих потреб. Так у Харківському університеті в лютому 1821 р. куратор З. Корнєєв затвердив правила для студентів: «Після закінчення всіх викладів студентам зразкової поведінки та дуже добрих успіхів інспектор дозволяє влітку прогулюватися... Для зміцнення здоров'я студентів можна також у вільний час від занять дозволяти їм займатися пристойними гімнастичними іграми... У неділю та у свята повинні ходити до церкви під безпосереднім наглядом інспектора або його помічників і стояти там побожно»<sup>54</sup>. Час від часу створювалися студентські організації, які ініціювалися як самими студентами, так і університетом: «Біблійне товариство», яке розпалося, щойно перестали підтримувати його «згори»; науково-літературні бесіди професорів зі студентами, запроваджені з ініціативи куратора округи гр. Ю.О. Головкина тощо. Проте, наведені історичні факти свідчать про невиправданість формального підходу до регулювання дозвіллевої діяльності студентства. Незважаючи на це, дозвіллеві традиції студентства розвивалися відповідно до соціально-культурних умов<sup>55</sup>.

У 50-60 рр. XIX ст. набула загального поширення студентська самодіяльність. Влаштовувалися родинні вистави. Організаторами-режисерами таких вистав часто були студенти, за сумісництвом домашні вчителі та гувернери. Існують документальні свідчення про влаштування в міському театрі з благодійною метою студентських спектаклів, у яких усі ролі, навіть жіночі, виконували студенти-юнаки, а п'єсу супроводжував студентський оркестр<sup>56</sup>. Отже, дозвілля через виявлення благодійності та розвиток соціальних якостей студентів сприяє становленню соціальної самосвідомості, таким чином посилюючи соціальну суб'єктність і поглиблюючи соціально-виховний аспект дозвіллевої діяльності студентської молоді. Активним періодом розвитку національної свідомості серед українських студентів Харківського університету слід вважати 60-ті р. р. XIX ст. Студенти мали тоді лише легальні організації, так

<sup>54</sup> Сірополько С. Історія освіти в Україні. Київ : Наук. думка, 2001. С. 242

<sup>55</sup> Максимовська Н. О. Теоретичні і методичні засади соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля : автореф. дис. ... д-ра пед. наук, Старобільськ, 2015. 44 с.

<sup>56</sup> Григор'єва М. В. Студентське дозвілля: погляд у минуле URL: [http://ru.nuph.edu.ua/?page\\_id=7973](http://ru.nuph.edu.ua/?page_id=7973).

звані земляцтва, що об'єднували студентів окремих місцевостей та мали суто культурно-благодійницьке спрямування.

Культурно-дозвільна музична культура студентства часто охоплювала три гілки: особистісно-розвиваючу, розважально-пізнавальну та благодійну. Студенти самотужки готували та влаштовували музично-драматичні вечори, відзначали народні свята, створювали хорові та оркестрові гуртки. Так з 1888 року при університеті існувала інструментально-хорова трупа, яка налічувала понад 25 осіб<sup>57</sup>, а в 1908 р. близько 40 учасників<sup>58</sup>. Основною метою гуртка було розкриття потенціалу студентства через удосконалення вокальної майстерності. Подібні музично-хорові студентські гуртки досить часто привітно зустрічалися публікою на сценах Харкова. Так, в 1890 студентський оркестр під керівництвом І. В. Туроверова представив свою програму на концерті А.Є. фон Глена в залі Дворянського зібрання<sup>59</sup>. Додамо, що часто студентські музичні гуртки брали участь на аматорських концертах любителів хорового співу<sup>60</sup>. Так, в 1902 р. на аматорському заході, де виконували національні пісні російських і інших народів, брав участь студентський хор (вокалісти і читачі) під керівництвом С. І. Дочевського.

Студентські хорові концерти, які проходили на благодійних засадах були досить частим явищем в суспільному середовищі Харкова. Наприклад, студентський хор і оркестр музичного гуртка під керівництвом С. В. Неметца, в супроводі співачки Шатохіної і скрипаля Шнірлінга взяли участь в благодійному концерті на користь «Товариства поширення в народі грамотності»<sup>61</sup>. В рецензії на шпальтах періодичних видань зазначалося про розважальний характер концерту не зважаючи на небагатий його репертуар: «Концерт на користь

<sup>57</sup> Студенческий оркестр Харьковского университета. 1888. 5 нояб. // Харьков и губерния на страницах газеты "Южный край" (1880 – 1918). Х., 2002. 180 с.

<sup>58</sup> Левицька Н. М. Дозвілля студентів–гуманітаріїв Наддніпрянської України у другій половині XIX – на початку XX ст. // Гілея: науковий вісник. 2013. – Вип. 77 (№10). – 352 с. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya\\_2013\\_77\\_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2013_77_10).

<sup>59</sup> Концерт А. Э.фон-Глена в зале Дворянского собрания. 1890. 6 февр. // Харьков и губерния на страницах газеты "Южный край" (1880 – 1918). Х., 2002. 180 с. С.17

<sup>60</sup> Концерт в пользу Общества распространения в народе грамотности. – 1888. – 28 февр. // Харьков и губерния на страницах газеты "Южный край" (1880 – 1918).Х., 2002. 180 с. С.9

<sup>61</sup> Концерт в пользу Общества распространения в народе грамотности// Южный край, 1888. 28 февр.

харківського товариства розповсюдження серед народу грамотності, що відбувся три дні тому в залі комерційного клубу, хоча не відрізнявся дуже великою програмою, але подарував усе-таки публіці, яка зібралася в доволі обмеженій кількості, багато задоволення. Найбільший успіх у концерті мав помітно удосконалений студентський хор і чудовий оркестр харківського музичного гуртка під керівництвом С. В. Нєметца. Серед інших виконавців особливо сподобалися публіці пані Шатохіна, яка з великим почуттям передала уривок з кантати (на слова А. Н. Майкова) з нагоди коронації Імператора Олександра III, та скрипаль п. Шнірлін»<sup>62</sup>.

Існували студентські художні організації і у складі більш широких студентських об'єднань. Вагомий внесок мала «харківська студентська громада». Гурток той часто давав аматорські вистави в Харкові й на провінції (здебільшого), а саме в Богодухові, Охтирці, Сумах, Білгороді тощо. Раз чи два їздили до Полтави. Режисером здебільшого був Д. Антонович. Зауважимо, що на той період певна частина студентських гуртків культурницького спрямування створювалась для прикриття іншої, як правило, політичної діяльності, і харківська громада не була виключенням.

Окремою складовою студентського дозвілля були театр та опера. Студенти часто відвідували театри та особливо оперу. Багато було затятих шанувальників Кадміна, Рафаель-Махвіц, Фредеріче. Студенти гаряче вітали всіх знаменитостей, які дали концерти в Харкові. Відомо про виступи трупи у складі Саксаганського та Садовського. Серед споминів студентів значилося про величезну роль театру в українському національному житті: «...преси не було, книжок через цензурні утиски виходило мало, про українську школу тоді й думати не можна було, тільки в театрі широко лунало українське слово, не вважаючи на те, що п'єс було мало, бо цензура не дозволяла п'єс з інтелігентського й історичного життя та перекладних; тільки з народного побутового, та й то на теми соціально-економічні вже писати не можна було. Крім того, адміністрація вимагала, щоб разом з українською п'єсою в той же вечір

---

<sup>62</sup> Местная хроника // Южный край. 1888. 28 февр. С.2.

обов'язково виставлялася і московська, хоч маленька». Велику сенсацію серед харківських українців зробив приїзд М. Лисенка на постановку оперною трупю Медведєва його опери «Різдвяна ніч». Опера ця не зробила великого враження на харківську змосковщену широку публіку і після двох чи трьох постановок була знята з репертуару.

Любов до театру була настільки сильною, що студенти відмовляли собі в найнеобхіднішому, щоб потрапити на виставу. Свідчення тому знаходимо в спогадах професора А.Ф. Селіванова: «... один студент продав матрац, щоб купити квиток на оперний спектакль зі знаменитістю»<sup>63</sup>.

Новою віхою у розвитку дозвілля студентів став початок ХХ століття. У 1901 році Міністерство народної освіти затвердило «Тимчасові правила організації студентських установ в вузах», відповідно до яких дозволялося створювати гуртки співу, танців, а також «займатися різного роду фізичними вправами, якщо на те буде спеціальний дозвіл директора» (показово, що кількість таких гуртків невпинно зростає до 1905 року, а потім різко скорочується в роки реакції. Деякі гуртки зовсім припиняють свою роботу<sup>64</sup>). «Тимчасові правила організації студентських товариств у вищих навчальних закладах відомства міністерства народної освіти», прийняті у 1901 р., наголошували, що «музичні гуртки для хорового співу, оркестрової гри, на балалайках, мандолінах, гітарах і т. п.» мали на меті «надати можливість студентам навчатися співу та музиці та удосконалюватися в цих мистецтвах»<sup>65</sup>. Слід зазначити, що музичний гурток Харківського університету в 1910 р. поклав початок діяльності студентського симфонічного оркестру.

Окрім того «правила» надавали можливостей керівництву вищих навчальних закладів міністерства народної освіти дозволяти, на прохання студентів, відкриття студентських гуртків для науково-літературних занять, гуртків для занять мистецтвами, ремеслами та різного роду фізичними вправами.

---

<sup>63</sup> Михайличенко О.В. Освітньо-педагогічні аспекти розвитку української музичної культури другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: Монографія. Суми, «Мрія-1», 2005. С. 185

<sup>64</sup> Михайличенко О.В. Освітньо-педагогічні аспекти розвитку.... С. 187

<sup>65</sup> Временные правила организации студенческих учреждений в высших учебных заведениях ведомства Министерства Народного Просвещения / [сост. П. Довгополов]. СПб., 1901. 12 с

Серед іншого для обговорення та для вибору студентів для участі в комісіях цих установ, а також для вибору курсових старост дозволялися студентські збори з дотриманням чітко визначених правил. Однак такі дії не задовольняли потреб громадянської активності молоді.

Попри заборони, в Харківському університеті в 1907 р. засновано Українську університетську громаду, почесними членами якої були професор М. Сумцов, Б. Грінченко, Д. Багалій та ін. Громада мала статут, затверджений університетською радою, й за його межі не виходила, мала позицію надто лояльну. Але урядові органи перешкоджали навіть такій діяльності. Зокрема, заперечувалися дозвілєві форми діяльності, в яких убачали певну соціальну загрозу. Так, коли члени Громади звернулися до губернатора за дозволом улаштувати українську вечірку, губернатор відмовив, мотивуючи тим, що «українців він не знає, а знає лише губернії, населені хохлами». Такі дії лише посилювали патріотизм та прагнення студентів до ствердження національної самоідентифікації у вільний від занять час, реалізації свідомих самостійних соціально позитивних дій, зокрема дозвілєвих<sup>66</sup>.

Отже, в окреслений проміжок часу Харківський університет стає осередком розвитку культури, а його спільнота стає каталізатором суспільних змін. Аудиторними формами музичного мистецтва була: хорова діяльність, аматорські благодійні концерти, вечори творчості, тощо. Форми музичної культури напряду залежали від суспільно-історичних передумов. Так, на початку XIX століття популярності набувають концерти студентів під керівництвом закордонних професорів. Це було обумовлено браком освічених музичній грамоті вітчизняних викладачів. Великий попит є на відвідини опери та театру, як осередку розвитку української культури.

---

<sup>66</sup> Максимовська Н. О. Теоретичні і методичні засади соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля : автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Старобільськ, 2015. 19 с.

## 1.2 Музика під час університетських урочистостей та в університетському повсякденні

Харківський університет був урочисто відкритий 17 січня 1805 року. Церемонія була приурочена до загальних зборів дворянства губернії. Урочистості тривали три дні і включали урочисті процесії, молебні, промови попечителя, єпископа і професорів (латинською, російською та французькою мовами), вручення від імені імператора шпаг першим студентам, ілюмінацію, бал, обіди і гуляння. Університетські архітектори і художники попрацювали над зображенням «Храму Слави», а університетський викладач музики склав з цієї нагоди ораторію (при її виконанні загальна кількість музикантів і хору досягла 81 особу)<sup>67</sup>.

За словами історика Харківського університету Д.І. Багалія, «університетські діячі, зі свого боку, намагалися зробити все, щоб свято вийшло як можна ефектніше, урочистіше»<sup>68</sup>.

На честь відкриття університету були влаштовані різні свята. Що входило до програми концерту 17 січня – не відомо, жодних даних про це не зберіглося<sup>69</sup>. Відомо, що після завершення тривалого церемоніалу освячення царської грамоти, статуту й приміщення, коли «духівництво подалося до собору для переодягнення, в залі співали концерт і публіка займала місця»<sup>70</sup>. До відкриття Харківського університету професором І. Тімковским та І. Вітковским була написана та виконана ораторія. Вона прославляла засновника закладу В. Н. Каразіна та інтелігенцію (оскільки саме вона була меценатом і пожертвувала для відкриття університету 400 000 рублів)<sup>71</sup>.

Маємо відомості, що виконувалися наступні твори: «Воспой, Россия, песни новы», «Глас славы, пронизай вселенну». Ці твори належали до православно-

<sup>67</sup> Миклашевський Й.М. Музична і театральна культура Харкова XVIII – XIX ст. – К., 1967. – С. 150.

<sup>68</sup> Багалей Д.И. Опыт истории Харьковского университета // Багалій Д.І. Вибрані твори. – Х., 2004. – Т. 3. – С. 221

<sup>69</sup> Сердюк В. О., Уманець В. О. Українська музична культура: від джерел до сьогодення. Харків: Основа, 2002. С. 25.

<sup>70</sup> Сердюк В. О., Уманець В. О. Українська музична культура ...С. 25-26

<sup>71</sup> Миклашевський И. М. Музична і театральна культура Харкова XVIII-XIX ст. К.:Наукова думка, 1967.

патріотичного жанру. До згаданого жанру можна віднести «Урочистий хор на перемогу ворога Європи» І. Лозинського. Виконання ораторії було обставлено з великим блиском і пишністю. З чого ж складався виконавський апарат цієї ораторії? Щодо оркестру, то говорять про те, що для проведення концертів у дні різноманітних торжеств І. Вітковський, а далі й І. Лозинський, не тільки в перші роки існування, а й пізніше – аж до 30-х років включно – незмінно виписували музикантів від кого-небудь із сусідніх поміщиків, які тримали власні інструментальні капелі, що складалися з кріпаків даного поміщика<sup>72</sup>.

Починаючи з 1806 року встановлюється визначений церемоніал університетських свят. Вони відбувалися щорічно, 17 січня - в день відкриття університету і 30 серпня, в день «Тезоіменітства Імператора». Святкування починалося «подячною молебнею, при якій були присутні всі члени університету»<sup>73</sup>. Потім, як правило о п'ятій чи шостій годині «по полудні», проводилося урочисте вчене зібрання в залі університету, де в присутності губернських чинів, дворянства обох статей, духовенства і купецтва та гостей («приїжджих осіб обох статей»)<sup>74</sup>, університетські професори проголошували промови російською, латинською, німецькою або французькою мовами. Запрошувалися на цю зустріч квитками<sup>75</sup>. Традиційно такі збори супроводжувалися виконанням симфоній, увертюр і ораторій. Справжнім фурором було виконання в Харкові ораторій Й.Гайдна «Пори року» і «Створення світу». Виконувалися також увертюри Моцарта, Керубіні, Вебера, Россіні, симфонія Бетховена, концерти Роде, Кальбреннера і інші твори.

Події того вечора згадував студент Харківського університету В.Г. Маслович: «До вечора, в зал Університету запрошується все дворянство і вельмишановні громадяни. Спочатку вчитель музики з панами студентами, любителями музики, полонить відвідувачів або увертюрою або концертом, потім обрані з університетських членів, один за іншим, між музикою і частуванням

<sup>72</sup> Щербаківський Д. М. Оркестри, хори і капели на Україні за панщини // Музика: Місячник укр.культури. Київ, 1924. №7. С. 141–155.

<sup>73</sup> Периодическое сочинение о успехах народного просвещения. СПб., 1812. № 33. С. 35;

<sup>74</sup> Периодическое сочинение о успехах народного просвещения. СПб., 1809. № 22.С. 213

<sup>75</sup> Периодическое сочинение о успехах народного просвещения. СПб., 1811. № 31; С. 35.

вимовляють сердечну подяку покровителям освіти і засновникам храму наук. На закінчення один з професорів читає короткий річний звіт про успішні дії університету: про відкриття різних училищ, про пожертвування і придбання, про тих, хто вибув і новоприбулих особах, про тих членів, які отримали докторські, магістерські та кандидатські гідності, яким тут же, при звуці литавр, по заведеній формі, отримують дипломи, про тих, хто вибув на дійсну службу і, нарешті, про тих які надійшли знову. Останнім ректор університету роздає шпаги»<sup>76</sup>. Описаний урочистий акт збігся з появою комети. Студенти, виходячи після акту, салютували їй шпагами. Значним фактом стала постановка в 1814 году силами університету ораторії в честь визволення вітчизни від наполеонівських полків. Детальний огляд університетських святкувань робили періодичні видання. Так, зокрема, «Харьковские известия» повідомляли, що 5 січня 1817 року на урочистих зборах звучала симфонія, після кожної промови - музика. Закінчилося зібрання концертом<sup>77</sup>. У липні 1820 року порівняно окончательний акт экзаменов в будівлі університету «був відкриттям симфонією». На вересневому святі 1820 року звучали увертюра, та був концерт духового оркестра<sup>78</sup>. А 9 вересня 1822 року «Харьковские известия» розмістили вагоме повідомлення про урочисті збори з нагоди «Тезоіменітства Імператора», яке відбулося 30 серпня 1822 року<sup>79</sup>. Його відкривала увертюра, автор Вінтер. Потім була промова професора Рейша на німецькій мові про походження російського народу, за якою був концерт – грали студенти університету, потім Робуш виголосив промову про військові науки, за якою був також концерт на кларнеті»<sup>80</sup>.

Така форма зібрань – почергова зміна музики і промов – сприяла поліпшенню сприйняття як одного, так і іншого. У подібних зібраннях-концертах імовірніше студенти виступали з викладачами.

У даному випадку важливо відзначити, що доступ до цих публічних університетських заходів був відкритим для всіх, а наслідування ставало

<sup>76</sup> Харківські спогади Масловича // Записки історико-філологічного відділу [ВУАН]. 1927. Кн. 13 – 14. – С. 72.

<sup>77</sup> Харьковские известия. - 1817 - 5 января.

<sup>78</sup> Харьковские известия. - 1820 - 10 июля.

<sup>79</sup> Харьковские известия. - 1820 - 10 июля.

<sup>80</sup> Харьковские известия. - 1820 - 4 сентября.

очевидним способом залучення до усталених університетським традиціям, а через них і сприйняття деяких нових культурних орієнтирів. Це, власне, відзначали вже дослідники кінця XIX - початку XX ст. Зокрема, Д.І.Багалій писав: «Університетські акти сприяли зближенню університету з суспільством і в той же час культивували в ньому науку, поширювали громадські прогресивні ідеї (особливо про користь і значення науки і освіти), знайомили з кращими творами вокальної та інструментальної музики і тим сприяли піднесенню естетичного рівня містян»<sup>81</sup>.

Окрім церемоніальних урочистостей в університеті, музика була супроводом значущих подій повсякденності. Слід відмітити її роль при панахидах та весіллях.

Особливе місце в студентському житті займали різні свята. В офіційних (й не тільки університетських) урочистостях студенти обов'язково брали участь. Як зазначав один із мемуаристів, «У всіх випадках, що вимагають особливої помпезності, справа не обходилася без синього комірця»<sup>82</sup>.

Таким чином, традиції святкувань в університеті поєднували у собі музично-театральні дійства та наукову частину. Ця форма була найбільш прийнятною до сприйняття більшістю верст населення, що робило плідною культурно-просвітницьку діяльність. Така особливість святкувань була покладена в основу статуту університету від 1806 року та продовжила своє існування і до нині.

---

<sup>81</sup> Багалій Д. І. Вибрані праці. Т. 3. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам). Ч. 1 (1805–1815 гг.) / Д. І. Багалій. – Харків, 2005. – С. 875

<sup>82</sup>Свиньин И. А. Воспоминания студента ... – Тамбов, 1890. – 151 с.; Свод правил для студентов императорского Харьковского университета. – Х., 1858. – С. 78-80.

## Розділ 2

### Культурне життя Харківського університету у радянський період

#### 2.1 Студентське дозвілля та форми «культурного відпочинку» викладачів у період 1920-х – 1930-х років

З самого початку заснування ХІНО, зважаючи на соціально-політичне становище, курс на пролетаризацію та ідеологізацію, одним із основних завдань навчально-виховної діяльності закладу було залучення студентів до суспільно-політичної та культурно-масової роботи. Так, вже на початку 1922-1923 навчального року при студкомі ХІНО було організовано культвідділ в обов'язки якого входила організація культурно-освітньої та гурткової роботи. Ця робота за свідченнями науковців, була поставлена в інституті на досить високий рівень. 7 лютого 1924 р. виконавчим комітетом профспілкового бюро було організовано при ХІНО клуб «Червоний вчитель», до якого було перенесено гурткову роботу студентів. Робота розпочалася без виділення на неї коштів, без відповідних приміщень. Тому спочатку взялися за облаштування клубу. Слід було розмістити книгозбірню-читальню, гуртки, які вже існували, і знайти приміщення для нових. Агітували студентів, влаштовували масові вечори, концерти, у чому велику допомогу надавав оркестр ім. Х. Раковського. Результати були непогані - записи у члени йшли швидкими темпами. Відомо, що діяло 22 гуртки. Серед гуртків значилися 6 – професійних, 7 – українознавства, 9 – художньо-педагогічних участь в яких брали близько 540 осіб, а це 50-60 відсотків усіх студентів. Керувало роботою виборне правління із 13 осіб, головою як був аспірант, майбутній академік І. М. Буланкін, а його заступником і головою культ-комісії - студент-історик, згодом професор Харківського університету С. М. Королівський)<sup>83</sup>.

---

<sup>83</sup> Харьковский государственный университет, 1805-1980: Ист.очерк / И.К.Рыбалка (рук.авт.коллектива), М.В.Черняков, А.Е.Кучер и др. Харьков : Вища школа, видавництво при ХДУ, 1980 . С. 53

Було розроблено і затверджено статут клубу. Він підлягав ідеологічному керівництву профорганізації РОБОС і в основі мав завдання підготувати «педагога-громадянина», «політосвітнього працівника» і «створити єдиний міцний іновський колектив», підвищити політичний і культурний рівень не лише студента й технічного персоналу. Всю роботу спрямували в чотирьох напрямках: адміністративно-господарському, масовому, гуртковому і на бібліотечній роботі.

У межах дослідження слід звернути увагу на специфіку роботи самої спілки працівників освіти (Робос). Вона була створена на заміну спілки вчителів. Культурно-освітня її діяльність в перші роки існування була спрямована на політичну освіту. Вона надавала методичну та матеріальну допомогу Наркомосу в організації профспілкових курсів та центрів політичної освіти. Члени культкомісії Робосу залучалися до розробки програми та викладання політичного курсу, а кошти культфонду спілки використовувалися на видання політичної літератури.

Внаслідок діяльності Робосу у 1924-1925 рр. відчувалося певне «запаморочення від перших успіхів» ідеологічного виховання учителів. Керівники спілки вирішили, що тенденція переходу освітян на позиції радянської влади набула масового характеру і провели на II Всеукраїнському з'їзді учителів проект резолюції про залучення педагогів до громадсько-політичної роботи на принципах добровільності. Однак розрахунок на підтримку всіма учителями радянської влади виявився передчасним. Скориставшись відміною адміністративного тиску, частка учителів відійшла від громадсько-політичної роботи<sup>84</sup>.

Всеукраїнський з'їзд освітян, що відбувся в червні 1928 р., підтримав курс на залучення учителів до громадсько-політичної роботи методами виховання. Однак, враховуючи недостатню ефективність таких методів, він запропонував не обмежуватися ними й застосувати при необхідності примус<sup>85</sup>.

Зазначена ситуація зумовила розширення відповідної позааудиторної

<sup>84</sup> Мовчан О. Чи були профспілки 20-х «школами комунізму»? // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. 2004. № 11. С. 48.

<sup>85</sup> Мовчан О. Чи були профспілки ... . С. 49

студентської діяльності, що була основана не скільки на добровільному бажанні студентів, скільки на методах примусу.

Щороку студенти проводили літературні вечори, концерти, ставили вистави, відзначали революційні свята. Так, за 1925-1926 рр. їх було проведено 15, 1926-1927 рр. - 28. Окрім того, читали лекції, робили доповіді. Проте, аналізуючи культурно-масову роботу, ректор ХІНО М. С. Гаврилів наголошував на низькій якості всіх заходів. Тому на 1928-1929 рр. навчальний рік клуб поставив перед собою завдання поліпшити якість роботи за рахунок зменшення кількості заходів. Того року було ліквідовано більшість професійних гуртків, гуртків української мови та літератури, натомість виникли нові: шаховий, радіогурток, хоровий, гурток духового оркестру, гуртки драматичний, стенографічний, краєзнавчий, що відповідало вподобанням студентів.

Усі студенти ХІНО були також членами різноманітних товариств: ТСОАВІАХІМ, МОДР, «Друзів дітей», «Лікнепу», «Кульзмички» тощо. Найактивніше діяли товариства «Лікнеп», у яких було задіяно близько 300 студентів (із них 49 — на платній роботі), та «Кульзмички», де працювало 108 осіб<sup>86</sup>.

У 1925-1926 н.р. у Харківському ІНО, за підрахунками дописувачів, до наукової роботи залучили всього 27,2% студентів тобто гурківцями ставав кожен 4-5-й. Переважно це були студенти молодших курсів, найменш готові до науково-дослідної роботи. Наукові гуртки часто діяли не узгоджено, мало місце слабе керівництво ними. На думку О. Красько, таке становище зі студентською наукою було пов'язане саме із педагогічним профілем навчального закладу, у яких і адміністрація, і студенти недостатню увагу звертали на науково-дослідну роботу [дисертація О. Красько с. 251].

Організовані товариства лікнепу здійснювали збір коштів, надавали органам освіти допомогу в організації пунктів лікнепу, забезпеченні їх приміщеннями, учбовою літературою. Проте, темпи ліквідації неписьменності за

---

<sup>86</sup> Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна за 200 років / В. С. Бакіров, В. М. Духопельников, Б.П. Зайцев, В.І. Кадеєв, С. І. Посохов. Харків : Фоліо, 2004 . С. 337.

участю студентських об'єднань продовжували залишатися низькими.

Культурне життя студентів відбувалося і поза межами клубів, ХІНО та гуртожитків. Так у 1926-1927 рр. навчальному році шевство було взято над військовими частинами: третім полком зв'язку, радіобатальйоном і гарнізонною хлібопекарнею, а також над другою кондитерською фабрикою «Кофок». Студенти організовували вечори художньої самодіяльності, на які запрошували керівників підшефних частин, створювали і керували гуртками: української мови, драматичним, літературним, математичним та бібліотечним. Під час переходу військових частин до таборів проводились виїзди художньої самодіяльності<sup>87</sup>.

Проте, зазначимо, що активна суспільно-політична та культурно-масова (позавузівська) робота негативно відбивалася на успішності студентів. Свого піку вона набула у 1925-1926 рр<sup>88</sup>. Студенти витрачали значну частину часу не продуктивно, багато хто з них поєднував навчання із працею. Нестача часу, яка посилювалася участю у культурно-масових заходах, гуртках та організаціях, заважала самоосвіті та загальному становленню студентства як освіченої частини суспільства. Означене підсилювалося відсутністю належної навчальної дисципліни<sup>89</sup>.

Окрім того, партійно-радянське керівництво республіки було зацікавлене, насамперед, в розгортанні політико-масової роботи. Загалом, уся культурно-освітня система роботи була своєрідним знаряддям утвердження у свідомості ідеї легітимності компартійного режиму і підпорядковувалася завданням ідеологічної обробки студентства<sup>90</sup>.

У 1930-1933 роках після ряду трансформацій з ХІНО виділилися два інститути (педагогічний інститут професійної освіти і фізико-хіміко-математичний інститут), об'єднані в 1933 році в Харківський державний

---

<sup>87</sup> Харківський національний університет ... С. 338.

<sup>88</sup> Рябченко О.Л. Харківський інститут народної освіти ім. О.О. Потебні (1921-1930 рр.). Харків: ХДАМГ, 2000. С. 90

<sup>89</sup> Рябченко О.Л. Харківський інститут ... С. 88

<sup>90</sup> Журба М. А. Громадські об'єднання радянського села і національні меншини України (20-30-рр. XX ст.) : автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 / Донецький національний ун-т. Донецьк, 2003. 35 с.

університет. Відомо, що 1933 року при Харківському державному університеті було організовано перший на Україні Університет культури<sup>91</sup>.

В 30-ті роки ХХ століття в Харківському державному університеті існував університетський клуб, що містився в університетській Актівій залі та двох аудиторіях. Тоді, коли аудиторії були вільними від занять, а Актова зала вільна від наукових або суспільних заходів Софа Новаковська, директор клубу, організовувала в них студентські вечори відпочинку, заняття в межах Університету культури, зустрічі з письменниками, музикантами та іншими відомими постатями країни, що приїздили до Харькова<sup>92</sup>.

Про «культуроосвіту»<sup>93</sup> у 30-ті роки ХХ століття докладно пише В. С. Коган у своїх спогадах. П Зокрема, він згадав про вечори відпочинку в Актівій залі. Ці вечори були переважно танцювальними, однак не виключали номери студентської художньої самодіяльності, головним чином хорової, та виступи викладачів – переважно камерно-музичної групи. Зустрічалися й виступи оригінального жанру: «Помню, как на одном из вечеров в трусах на сцену вышел Антон Карлович Вальтер<sup>94</sup>. Прекрасный спортсмен, чемпион города в различных видах спорта – лыжи, плавание, бокс и др., он был хорошо сложен, строен, мускулист, красив. Покрасовавшись перед публикой и поиграв мускулами, он приступил к исполнению номера, который назывался «Французская борьба». В борьбе соревнуются, конечно, два спортсмена – Антон Карлович в одном лице представлял обоих. Он сам себе подставлял подножку, сам себя ставил в партер, сам к себе применял различные приемы борьбы и, наконец, сам себя укладывал на обе лопатки под аплодисменти публики»<sup>95</sup>.

Що стосується танців, то студентське наукове товариство схилилося до бальних – танго та фокстроту. Активну підтримку ці види танцю знайшли і у

<sup>91</sup> Довідник про Харківський державний університет (для вступників). Харків: Видання ХДУ, 1934. С. 19

<sup>92</sup> Коган В.С. Семнадцать рассказов старого физика. / Воспоминания о Харьковском ун-те. Х. : НМЦ «МД», 2002. С. 233

<sup>93</sup> Коган В.С. Семнадцать рассказов ... С. 235

прим. Вальтер Антон Карлович — радянський фізик-ядерщик, академік АН УРСР, почесний діяч науки і техніки УРСР, на той час, професор університету.

<sup>94</sup> Енциклопедія сучасної України. URL: [http://esu.com.ua/search\\_articles.php?id=33033](http://esu.com.ua/search_articles.php?id=33033)

<sup>95</sup> Коган В.С. Семнадцать рассказов ... С. 235

професорів. Наприклад Л. Д. Ландау, за спогадами В. Когана, на творчих вечорах не пропускав можливості станцювати плавне танго з майже акробатичними поворотами та швидкий і темпераментний фокстрот по-європейськи гарно та елегантно<sup>96</sup>.

Музичне культурне дозвілля студенти проводили на концертах. Відомо, що в Актівій залі при Харківському державному університеті ще хлопчиком виступав Єміль Гилельс<sup>97</sup> – радянський піаніст, музичний педагог, Народний артист СРСР, лауреат Ленінської та Сталінської премії першого ступеню. Музиканти були частими гостями в університеті. Так, студенти мали змогу слухати лекції професора Харківської консерваторії І. М. Миклашевського. Про одну з них зазначав В.С. Коган: «Он входил на трибуну с термосом, наливал себе стакан крепкого чая и не очень громким голосом начинал очередной рассказ о каком-нибудь композиторе, его жизни и деятельности, о его музыке. В нужных местах слова лектора иллюстрировались исполнением произведений этого композитора. Обычно это делал известный харьковский пианист, лауреат всесоюзных конкурсов, как нам его представляли, Борис Скловский»<sup>98</sup>.

Виступи музикантів чередувалися з лекціями університетських вчених з історії, філософії, літератури. Навідувалися до студентів артисти театру, вели бесіди з історії театру, розповідали про видатних сценічних діячів. Студенти відвідували театр опери та балету, слухали Паторжинського та Литвиненко-Вольгемут, в Українському драматичному театрі дивилися вистави за участю Бучми, Крушельницького, Крамова. Відвідували Музкомедію. Цьому сприяла діяльність Університету, оскільки Університет бронював місця у цих театрах для безкоштовних відвідин на день для 20-25 студентів. Таким чином кожен хоч раз за 1-2 місяці мав змогу потрапити на виставу (відмінники – частіше, через підтримку обдарованих профкомом)<sup>99</sup>.

Музика супроводжувала студентів і у повсякденному житті. Так, у спогадах

<sup>96</sup> Коган В.С. Семнадцать рассказов ... С. 236

<sup>97</sup> Енциклопедія сучасної України. URL: [http://esu.com.ua/search\\_articles.php?id=29530](http://esu.com.ua/search_articles.php?id=29530)

<sup>98</sup> Коган В.С. Семнадцать рассказов ... С. 234

<sup>99</sup> Коган В.С. Семнадцать рассказов ... С. 234

тодішніх студентів зустрічаються згадки про наспівування пісень: «Шум, гам, суєта, неразбериха - но жили очень дружно, иногда заводили даже всем «скопом» какую-нибудь песенку. Не унывали...»<sup>100</sup>; «Ми, молоді люди, ставши студентами, відчували себе щасливими, адже ми були впевнені, що перед нами відкриваються безмежні перспективи в опануванні наукою і забезпеченні майбутнього щасливого життя. Ці наші рожеві сподівання проявлялися в нашій поведінці, часто безтурботній і радісній. Як голосно щодня в час перерерв та між заняттями лунали бадьорі й ліричні пісні! З якою силою і почуттям ми співали:

Розпрягайте, хлопці, коні  
Та лягайте спочивать,

А я піду в сад зелений,

В сад криниченьку копать...

Або:

Ой при лужку, при лужку,

При широкім полі,

При великім табуні  
Кінь гуляв на волі...»

Часто в час нашого співу люди, що проходили вулицею, зупинялися й слухали наш спів, думаючи, що це йде якийсь концерт. І не раз деканові доводилося припиняти нашу співанку і прямо заганяти нас в аудиторії слухати лекції»<sup>101</sup> - згадувала. М. Третьак-Шилдсе про студентство 1930-х років.

Музична самодіяльність студентів підкріплювалася низкою концертів, що проводилися в університеті. У великій концертній залі Інституту, за спогадами О. Буревій, часто відбувалися концерти піаністів, скрипалів, співаків. Проходили виступи художньої самодіяльності студентів університету. Співали і не притаманні тому часу романси: «Величезний успіх мала студентка літературного факультету Дебора Фінклер. Вона співала романси Морфессі і Вертинського:

«Наша мама ушла з новим папой

И остались мы дома одни»<sup>102</sup>.

<sup>100</sup> Харківський університет (1917-1941 рр.) у спогадах його викладачів та вихованців/ наук. ред. : В. Ю. Іващенко. Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2016. 432 с. С. 113

<sup>101</sup> Харківський університет (1917-1941 рр.) ... С. 280

<sup>102</sup> Харківський університет очима колишніх студентів. Сучасність. січ.-лют. 1983. ч. 1-2 (261-262). Мюнхен. С. 268

Серед вподобань студентів з'явилися і набули поширення гітари і циганські, надсадні романси.

Окремим пластом музичного життя університету були численні святкування, що супроводжувалися концертною програмою студентів різних факультетів. Зокрема, відомо, що концерти художньої самодіяльності влаштовувалися студентами із дозволу деканів. Як правило вони приурочувалися до визначних дат (як політичних, так і важливих для наукової спільноти), однак таким чином святкували і Новий рік, відзначали інші свята. Відома згадка про святкування Нового 1939 року. Оркестр, хор, танцюристи, індивідуальні виступи, декламування віршів – всі ці номери планувалися заздалегідь, прикрашалася зала. На святкуванні присутніми були як студенти, так і викладачі.

Процитуємо спогади: «Наш оркестр і хор були на диво гарними. З оркестром репетирував батько Ріви професійний музикант, з хором — студент театрального інституту. У мене був довгий список індивідуальних номерів, починаючи з оперних арій і закінчуючи короткими комічними сценками і, звісно, танцями — українським гопаком та російською камаринською. Більш за все сподобались танці та спів усіх хором. Я вже приготувалася танцювати вальс з Мішею, коли до мене галантно підійшов професор Пакуль і запросив мене, з Мішиного дозволу, на відкрите коло. Усі розступилися і дивилися на незрівнянного Пакуля, який давав «урок» поведінки і танцю. Опівночі привітали усіх з Новим роком, і потужний «Інтернаціонал» здригнув стіни. Справжнє російське свято почалось, коли великий натовп став дружним, як одна родина, що співає, танцює та сміється. Близько 3.00 опівночі, вибачившись, К. М. закрив вечір»<sup>103</sup>. Так згадувала минуле колишня студентка історичного факультету Н. М. Третьак-Шилдс.

Ще однією визначною подією 30-х років стали ювії, присвячені 130-річчю з дня заснування Харківського Університету, що були заплановані Раднаркомом УСРР на листопад 1935 року<sup>104</sup>. Однак ця знакова подія у культурному житті

<sup>103</sup> Харківський університет (1917-1941 рр.) у спогадах його викладачів та вихованців/ наук. ред. : В. Ю. Іващенко. Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2016. С. 275

<sup>104</sup> Червоний шлях. №9, 1935. С. 195-196.

університету відбулася у грудні 1936 року. Водночас, відбулося святкування 125-річчя з дня заснування Харківського медичного інституту<sup>105</sup>. Святкування було проведено у Харківському будинку музкомедії. Розпочалося з урочистого засідання президій облвиконкому міськради, облпрофради та громадських організацій. На засіданні було відмічене вагомe значення Університету у розвитку культурного життя міста<sup>106</sup>.

Святкування у Харківському університеті тривали цілий тиждень. Кожному факультету відводився один день для урочистого засідання у актовому залі та на банкет опісля, в університетській їдальні<sup>107</sup>. Загальноуніверситетські святкування передбачали підготовку приміщень (на це Раднаркомом УСРР було виділено 520 тис. карб.<sup>108</sup>), виступи художньої самодіяльності, виставкову діяльність (так В. Коган, описував покупку роялю для підготовки виступів<sup>109</sup>).

Таким чином, студентське культурне життя 20-30-х років ХХ століття у Харківському університеті було представлено різноманітними заходами: творчими вечорами, святкуваннями, концертами. Вагому роль у цьому відігравало керівництво університету, профспілкова організація, гуртки та культурні зв'язки університету з мистецькими осередками міста, зокрема театрами.

Дозвілля студентів 1920–1930-х рр., як і інші сфери життя, перебувало під пильним ідеологічним контролем, оскільки ця молодь була одним із основних об'єктів політико-психологічного впливу більшовицької влади, котра намагалася виробити у них відповідне ставлення до подій політичного і громадського життя, сформувати нового радянського студента як соціальну реальність, як людину, яка б за своєю сутністю відповідала духу нового суспільства, його соціокультурним нормам. Для нової особистості, як відомо, пріоритетним мав стати дух колективізму. Тож студентство активно залучалося до участі у всіляких заходах радянської влади, особливо до відзначення річниць Червоної армії, 1 травня, днів

<sup>105</sup> Червоний шлях. №2, 1936. С. 200-201.

<sup>106</sup> Червоний шлях ... С. 200.

<sup>107</sup> Коган В.С. Семнадцать рассказов старого физика. Х.: НМЦ. «МД», 2002. 128 с.

<sup>108</sup> Червоний шлях. №9, 1935. С. 196.

<sup>109</sup> Коган В.С. Семнадцать рассказов старого физика. Х.: НМЦ. «МД», 2002. С. 38

народжень основоположників марксизму, днів всеобучу, що стали досить популярними. Святкування, особливо в перші роки радянської влади, були помпезними, вони мали вирішити непросте завдання, поставлене Наркомосом – створити атмосферу піднесення, повторного переживання масами революційного пориву, віри в торжество більшовицьких ідеалів. Нові свята не пов'язувалися з реаліями минулого, вони повинні були символізувати колективізм теперішнього часу в ім'я ідеального майбутнього.

Молоді душі калічила пропаганда і брехня, що видавалася за правду, партія та уряд дуже турбувалися про той фасад – герої, стахановці, ударники були живим прикладом успіху соціалістичного поступу. Їм діставалася вся увага і турбота, їм створювалися пристойні матеріальні умови для навчання. На них повинні були рівнятися тисячі інших студентів, які були схильні романтизувати дійсність, які вірили і, звичайно ж, прагнули до кращого життя. У цьому прагненні вони готові були виконувати будь-які, прикрашені комуністичною фразеологією, накази правлячої верхівки. Студентське середовище було прекрасним ґрунтом для укорінення нових «ідеалів» і «норм», тоталітарної свідомості, з кожним роком у ньому проявлялося все менше бажання протестувати проти сваволі та беззаконня влади. Та все ж серйозна реальність нерідко примушувала бодай замислитися над контрастами, над дивними, незрозумілими, трагічними подіями, що відбувалися щодня, над невідповідністю гасел і повсякденних проблем людей. Студентів виховували бути вдячними за надану можливість навчатися, і жодну мить не сумніватися в тому, що жити з кожним роком ставало все краще і веселіше.

Студентські форми дозвілля були тісно пов'язані з діяльністю професорсько-викладацького складу вишів. На початку 1920-х рр. у закладах налічувалося декілька категорій викладачів. Ряд наставників на заняттях критикували радянську владу, що позитивно сприймалося більшістю студентів. Водночас, частина пролетарської молоді негативно ставилася до викладацьких кадрів, які не сприйняли більшовицьку політику. Наприклад, колишній студент Харківського ІНО, згодом – академік, І. Францевич згадував, що студенти

підтримали заклик голови РНК УСРР В. Чубаря боротися зі старою професурою<sup>110</sup>.

Безперечно, найвпливовішим фактором радянської реальності стала політизація повсякденності, спроба замінити традиційні побутові орієнтири штучно створюваними формами дозвілля<sup>111</sup>. Як альтернатива безцільному марнуванню часу висувалося суспільно корисне дозвілля, зокрема, фізкультурні заходи. Заклики на кшталт: «Будьте, як у Афінах, але по-пролетарськи», «Дух колективу, солідарності, сміливість та бадьорість, — от що повинна показати наша спартакіада» - супроводжували розбудову фізкультурного руху в республіці<sup>112</sup>. Окрім зазначеного типовий набір більшовицьких розваг включав засідання суспільних організацій, лекції на політичні теми, політичні диспути.

Загалом, маємо констатувати, що у фізкультурну і спортивну роботу було «втягнуто» далеко не всіх студентів. Зокрема, кореспондент журналу «Студент революції» Шарів твердив, що у ній брали участь близько 10% харківських студентів. На заняттях стрілецького гуртка студентів навчали стілецькій майстерності, вправляння з кулеметами, готували до складання нормативів «Ворошилівський стрілець».

У тогочасному тоталітарному суспільстві як важлива складова військової підготовки розглядалася фізична культура і спорт, які сприймалася вже не як засіб виховання здорового пролетаріату (попри такі гасла), а як мобілізаційний ресурс, спосіб підвищення військової підготовки населення. У міжвоєнний період у педагогічних навчальних закладах діяли фізкультурні (спортивні) гуртки, зокрема, у 9 ІНО Свої результати гуртківці демонстрували на змаганнях, у конкурсахоглядах. Окрім, спортивних і фізкультурних гуртків у педагогічних навчальних закладах діяли гуртки чи команди з окремих видів спорту.

---

<sup>110</sup> Рябенко О. Студенти радянської України 1920-1930-х років: практики повсякденності та конфлікти ідентифікації: монографія. Харків: ХНАМГ, 2012. 456 с. С. 263

<sup>111</sup> Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.): Колективна монографія/ Відп. ред. С. В. Кульчицький: В 2 ч. — Ч 2. — К.: Інститут історії України НАН України, 2010. — 382 с. С.159

<sup>112</sup> ТАМ ЖЕ С. 164

## 2.2. Розвиток університетської самодіяльності у другій половині ХХ століття

Харківський університет до війни був найбільшим вищим учбовим закладом міста, у якому на семи факультетах навчалися більш ніж 5,4 тис. студентів. Професорський склад включав 417 осіб, серед яких 62 доктори наук, більш ніж 130 кандидатів наук<sup>113</sup>.

Проте Велика Вітчизняна війна викликала необхідність перебудови всієї його діяльності, підпорядкувавши її справі захисту Батьківщини, досягнення перемоги над ворогом. За свідченнями, зібраними науковцями, вже на другий день відбулися численні збори студентства та викладацького складу з метою подальшої діяльності. Відомо, що потік бажаючих піти на фронт був «настільки масовим, що працівники призовних пунктів Харкова виявили розгубленість, не могли кілька днів визначити, куди направляти непередбачене мобілізаційними планами поповнення»<sup>114</sup>. Війна поставила нагальним переробку навчальний програм та всієї навчальної роботи. За рішенням Вченої ради від 30 червня 1941 р. на факультетах у стислі терміни були достроково проведена екзаменаційна сесія та державні іспити. Проте уже 30 липня 1941 р. ЦК КП(б)У, Раднарком УРСР ухвалили постанову «Про інститути і технікуми м. Харкова», яка передбачала тимчасове припинення занять у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах. Студенти, які не були призвані до армії, залучалися до роботи на підприємствах і в установах<sup>115</sup>.

Культурне життя в університеті відновилося після 1943 року.

Комсомольська організація постійно піклувалася про відпочинок і дозволяла студентів. На початку 1944 р. за її ініціативою відновив роботу колектив художньої самодіяльності у складі 8 чол. Наприкінці 1945 р. у самодіяльних

<sup>113</sup> Зайцев Б. П., Мигаль Б. К. Преподаватели, студенты и сотрудники Харьковского университета в период немецко-фашистской оккупации (1941 - 1943 годы) // Эпоха. Культуры. Люди (история повседневности и культурная история Германии и Советского Союза. 1920 – 1950-е годы) / Материалы международной научной конференции (Харьков, сентябрь 2003 г.): Сб. докладов. Харьков: Восточно-региональный центр гуманитарно-образовательных инициатив, 2004. С 100-101.

<sup>114</sup> Бердута М. З., Иванов С. Ю. Харківський університет у 1941–1950-ті роки // Вісн. Харьк. Національн. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Сер. Історія. 2013. № 1087. Вип. 47. С. 275–286.

<sup>115</sup> Бердута М. З., Иванов С. Ю. Харківський університет ... С. 277.

гуртках займалося вже понад 200 студентів і викладачів. На міському огляді самодіяльних колективів вузів Харкова в 1945 р. університет зайняв перше місце, 12 учасників отримали премії, двоє завоювали право взяти участь у республіканському огляді художньої самодіяльності<sup>116</sup>.

Велику культурно-освітню роботу проводили в підшефних промислових підприємствах, гуртожитках, школах викладачі. Так, у 1949 році в колективах і гуртожитках заводу тракторного машинобудування було проведено понад 2 тис. лекцій і бесід на різноманітні теми. В клубі заводу і гуртожитках часто виступали учасники художньої самодіяльності університету. В палаці культури «Металіст» студенти університету керували дитячим хором і танцювальним колективом<sup>117</sup>.

У 1950-х рр. інтерес до вищої освіти у молоді зріс, поповнення післявоєнного студентського контингенту відбувалося значною мірою за рахунок демобілізованих, а з кінця 1950-х рр. – осіб, які мали 2-річний стаж роботи. Студентський склад значно омолодився лише в кінці 1960-х рр., коли до ВНЗ почала переважно приходити молодь безпосередньо зі шкіл.

Крім вікової між студентами існувала і соціальна різниця, яка перш за все виявлялася у матеріальній та культурній перевазі міських студентів над сільськими. Останні, щоб її зменшити, активно відвідували громадсько-культурні заходи.

Певна частина студентів-першокурсників, яка не розчарувалася у навчанні, активно приймала участь у всіх громадських заходах, виконувала доручення комітетів комсомолу тощо і була цілком задоволена своїм академічним життям<sup>118</sup>.

На початку 50-х років пожвавилась діяльність гуртків художньої самодіяльності. У березні 1954 року університетський клуб організував міжфакультетський огляд художньої самодіяльності на честь 300-річчя

<sup>116</sup> Журавський Ю.Й., Зайцев Б. П., Мигаль Б.К. Харківський Університет у роки Великої Вітчизняної війни : монографія .- 2 вид., випр. і доп. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. С. 142.

<sup>117</sup> Харківський університет і українська культура (до 210-річчя від часу заснування ХНУ імені В. Н. Каразіна) : монографія / [кол. авт.] ; передм. .В. С. Бакірова ; за ред. Ю. М. Безхутрого. Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. 296 с. С. 58.

<sup>118</sup> Хоменко Н.М. Повсякденне життя студентської молоді України (1950 - 1960-ті рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 — Історія України. К., 2008. 20 с

возз'єднання України з Росією. В огляді взяли участь близько 500 осіб<sup>119</sup>. Перше місце було присуджено біологічному факультету, друге – історичному і третє – філологічному. Колективи цих факультетів змогли досягти масовості в роботі гуртків художньої самодіяльності і підготували змістовні, високохудожні програми. Великий драматичний колектив фізико-математичного факультету на честь 300-річчя возз'єднання України з Росією поставив п'єсу О. Корнійчука «Богдан Хмельницький».

Беручи участь в республіканському огляді художньої самодіяльності у Києві, студенти університету показали відмінну культуру виконання, отримали високу оцінку журі і були нагороджені цінними преміями.

Лише у період підготовки і проведення святкування зазначеного ювілею учасники художньої самодіяльності дали 20 концертів, на яких були присутніми близько 27 тисяч осіб. Усього на 1954 рік було проведено близько 50-ти концертів.

Збільшення кількості концертів та посилення уваги до студентського культурного дозвілля було обумовлено соціально-політичним становищем. Середина 1950-х рр. – це період трансформації тоталітарного режиму в СРСР. Відхід від суцільного ідеологічного контролю означав необхідність посилення ідейного виховання, агітаційної роботи серед громадян. Проте, навчання у вищій школі Радянського Союзу вимагало значних витрат часу, оскільки складалось із засвоєння великого обсягу теоретичних знань, залучення до наукової та громадсько-політичної діяльності. За підрахунками радянських соціологів у студентів СРСР вільного часу залишалося в середньому 2–3 години на добу. Тому перед комсомолом та керівництвом внз постало завдання максимально заповнити дозвілля студентів організованими формами відпочинку, що давали можливість впливати на формування світогляду майбутніх фахівців.

Саме тому значною популярністю (передусім як засіб впливу на студентство) користувалися заходи, пов'язані із відзначенням різних свят, ювілеїв тощо. Одним із них було святкування 150-річчя університету. Готувалися до

---

<sup>119</sup> Хоменко Н.М. Повсякденне життя студентської молоді України ... . С. 58.

нього ще з 1953 року. Вже у лютому - березні 1955 року відбулися засідання рад факультетів та університетів. У квітні ювілейного року в приймальній ректора, а також в актовій залі відкрили виставки. Крім цього, кожен факультет окремо готував свою виставку. З 11 квітня по 8 травня 1955 року було проведено урочисті факультетські збори, наукові конференції, підсумкові студентські конференції. А ювілейні заходи охоплювали і велике спортивне свято, концертну програму. На урочистому засіданні зібралися гості з 26 університетів на той час Радянського Союзу, гості з Академії наук СРСР і Академії наук УРСР. Напередодні свята указом Президії Верховної Ради СРСР університет був нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора. Урочисте засідання відбувалося в приміщенні Харківського академічного театру опери і балету імені М. В. Лисенка. Ювілей перетворили на міське свято: на вулицях було вивішено транспаранти, плакати. До ювілею університету видали монографії, збірки наукових праць тощо<sup>120</sup>.

Друга половина 1950-х - початок 1960-х років ознаменували собою новий важливий етап в радянському суспільстві. Добре описав загальну атмосферу тих часів перший завідувач (1957 — 1989) щойно відкритої: тоді кафедри історії Української РСР Харківського державного університету І. Рибалка (1919 — 2001): «Процес «десталінізації» тією чи іншою мірою охопив усі сторони життя країни, але найбільше проник у духовну сферу<sup>121</sup>.

Університет 50-х років був не лише центром навчання студентів, але й їх виховання. Цьому, безумовно, сприяли навчальний процес, і те інтелектуальне середовище, в якому протягом п'яти років спілкувався кожен студент. Велике значення у вихованні громадянина-інтелігента мав весь комплекс позааудиторної роботи, яку проводили викладачі й громадські організації.

Важко перерахувати численні студентські організації, форми позааудиторного спілкування та проведення дозвілля. Це громадсько-політична практика, участь в її межах у лекційній та шефській роботі, заняття на факультеті

<sup>120</sup> Бакіров В. С Університет і суспільство: монографія. Х.: ХНУ ім. В. Н- Каразіна, 2011. С. 92.

<sup>121</sup> Харківський університет і українська культура (до 210-річчя від часу заснування ХНУ імені В. Н. Каразіна) : монографія / [кол. авт.] ; передм. .В. С. Бакірова ; за ред. Ю. М. Безхутрого. Х. : ХНУ Імеш В. Н. Каразіна, 2015. 296 с.

підвищення кваліфікації, участь у гуртках художньої самодіяльності, роботі різних клубів за інтересами, проведення днів факультетів, тематичних вечорів та дискотек, відвідування музеїв, походи місцями бойової слави тощо.

Зазначимо, що на розвиток художньої самодіяльності дирекція та профспілки регулярно виділяли кошти, але не завжди вони використовувалися за призначенням. Так, у Харківському державному університеті в кінці 1950 р. з'ясувалося, що спеціальний кошторис не був використаний протягом року, в той же час студенти філфаку збирали по 3 руб. з особи на придбання акордеону<sup>122</sup>.

Значне місце в естетичному та етичному вихованні посідала участь студентів у колективах художньої самодіяльності, в різноманітних клубах, оглядах, вечорах, зустрічах із цікавими людьми. Відомо що на кожному факультеті та у кожному гуртожитку існували свої колективи художньої самодіяльності. В університеті в 1950 - 1960-х роках з'явилися хор, танцювальний колектив, драматичні гуртки, вокальна студія, гурток художнього слова, ансамбль скрипалів, духовий оркестр. Відбувалися зустрічі студентів з реабілітованими викладачами і колишніми вихованцями університету, жваво обговорювалися твори письменників О. Солженіцина, В. Аксьопова, Н. Некрасова й багатьох інших<sup>123</sup>.

Проте, зауважимо, що в репертуарі музичних гуртків, хорів та студій художнього слова обов'язково мали фігурувати твори партійно-ідеологічного спрямування, які возвеличували роль Й. Сталіна та КПРС («Песнею о сталине начинаем день, лучших мы не знаем песен на земле», «Из-за гор и из-за высоких сизокрылые орел летит», «Ленин всегда жив», тощо). Ними мав починатися і завершуватися кожний концерт (програма його попередньо прискіпливо розглядалась комсомольським чи партійним бюро). Через цю надмірну регламентацію значна частина молоді віддавала перевагу індивідуальним видам відпочинку у відповідності із власними духовними потребами<sup>124</sup>.

<sup>122</sup> Хоменко Н. Дозвілля студентів ВНЗ під час навчального року (кінець 1940-х – 1967-мі рр.) // *Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика*. К. : Інститут історії України НАН України, 2008. № 14. С. 127–146.

<sup>123</sup> Хоменко Н. Дозвілля студентів ВНЗ ... . С.133.

<sup>124</sup> Хоменко Н. Дозвілля студентів ВНЗ ... . С. 132.

У 60-ті роки значно поживавилось суспільно-політичне життя університету. Активізувалась діяльність студентських організацій.

Під керівництвом обласного комітету комсомолу були сформовані місцеві команди КВК Харківського авіаційного університету, Харківського політехнічного інституту та Харківського державного університету. Капітаном команди КВК ХДУ був старшокурсник Б.Г. Ємец. Відомо що у фіналі зустрілися команди ХПІ та ХДУ. Ця гра у подальшому сприяла ініціативі студентської молоді у створенні в ХДУ студентського інтелектуального театру, котрий пізніше переіменували у «Сінт (1963 року)». Зі слів Б.Г. Ємеца це був: «колектив, який використовував у виставах синтез слова, музики світла, зображення, пластики, пантоміми і т.д., інакше говорячи, усіх доступних мистецтву засобів різності» СІНТ відіграв вагоме значення у творчому житті міста і студентства зокрема. Так плакат, що зазивав стати членом гуртка говорив: «Ти прочитав цей плакат і пройшов повз? Шкода, у тебе таке миле личко!». Б.Г.Ємец також грав у театрі. За його споминами завданням театру було патріотичне виховання молоді насамперед. Постанови ставилися по Брехту, Маяковському та мали великий успіх серед публіки через нестандартну режисуру та виконання.

У 1963 році було організовано Художню раду, яку очолила Валентина Іларіонівна Астахова. Саме тоді починається активно впроваджуватись художня самодіяльність. Зі згадок самої В. І. Астахової:

«Час відлиги позначився і на ситуації зі сплеском інтересу до художньої творчості студентів. Художня рада складалася з викладачів університету. У нього входили Іра Шеремет, Л. Сокур'янська, і ще Інна Михайлівна Сидорова (вона викладала латинь і займалася університетським хором), і Белла Наумівна Тульчинська (вона викладала зарубіжну літературу на філфаку і займалася синтетичним театром - СІНТ-63). Ми, пам'ятаю, підготували кілька концертів, присвячених найважливішим датам в житті країни, наприклад 50-річчя радянської влади 7 листопада 67-го року. Про цей концерт писали, говорили, розповідали. Концерт пройшов тоді як одне з вищих досягнень університетської художньої самодіяльності. Дуже важливою частиною роботи в самодіяльності

була щорічна участь у всесоюзних універсіадах, де ми кілька років поспіль, у всякому разі, три роки точно, займали перші місця серед усіх університетів Радянського Союзу. Ці всесоюзні універсіади проходили в Ленінграді, і, звичайно, щастю не було меж: адже займали високі місця, по-перше, завдяки якості виконання. Варто згадати Абрама Марковича Птаха. Це був кращий з кращих хормейстерів в Харківській консерваторії, він керував нашим хором. Володимир Федорович Савіних керував симфонічним оркестром. І дуже серйозною нашою перевагою на універсіадах і оглядах була багатожанровість. Ми нікого з виконавців не запрошували, і не наймали, нічого не оплачували (Боже борони!). Тільки студенти, ну і деякі молоді викладачі та наші університетські випускники брали участь разом зі студентами. Жанри, як я вже сказала, були представлені найрізноманітніші: ансамбль скрипалів, вокально-інструментальний ансамбль, вокальний ансамбль «Аеліта», вокальна студія, якою керувала Ірина Григорівна Азбель, теж одна з провідних викладачів консерваторії. Сильні були колективи. Також був прекрасний танцювальний колектив, яким керував Михайло Сергійович Мучник. Дуже багато в цьому об'єднанні значили наші літні поїздки, я б сказала, наші «гастролі». Починаючи з 63-го року самодіяльність університету виїжджала кудись з колективними поїздками. І у мене дуже часто запитували: «А де ж ви гроші брали на ці поїздки?» Та ніде! Студенти були бідні завжди. Ми проїхали по всіх річках Радянського Союзу - від Амура через Лену, Єнісей, Обь, Іртиш, Ангари і до Північної Двіни. Без грошей. На агіттеплоходах. Тоді існувала така система: в ВЦРПС були так звані «басейнові комітети профспілок». Вони укладали з нами договір, ми готували програму, готували лекції, а вони нам оплачували дорогу і нас годували. Це був маленький агіттеплоход - команда чоловік 15 і нас до 30 осіб. Більше нікого. І ось ми обслуговували річковиків-трудівників цих великих річок. Йдуть величезні танкери, великі риболовецькі судна, ми пришвартовувалися до них, давали для них концерти, нас годували, ми говорили один одному «спасибі». Це був повний захват. Адже те, що ми бачили тоді: неосяжні простори величезної країни, її природа, чудові міста на Єнісеї

(Норильськ, Ігарка, Єнісейськ), комфортабельність теплоходів, дружба з командою - це ж все зовсім незабутні й неповторні речі. Концерти бували і о 6 годині ранку, і о 2 годині ночі, і їм все дуже подобалося, тому що вони бачили, що вони потрібні, їм весь час говорять слова подяки. Це і було великим щастям. В основному ми працювали на маленьких теплоходах. Але пару раз по Волзі і один раз по Єнісею ми пливли на великих суднах, наприклад на теплоході «Олександр Матросов» від Красноярська до Діксона - 340 чоловік пасажирів і всі наші університетські. Верхню палубу займали викладачі. На Діксоні давали концерт о 12 годині ночі. Нас не відпускали, два рази поспіль довелося повторити програму. І потім, коли проводжали нас на березі (о 12 годині там - це сонце в зеніті, повний день), жителі принесли маленький букетик фіалок (які у когось, мабуть, на підвіконні росли) і подарували Тані Васильєвій, солістці ансамблю «Аеліта», - вона співала абсолютно дивовижно. Там же, на Діксоні, до речі, ми встановили пам'ятний обеліск від університету на честь п'ятдесятиріччя комсомолу»<sup>125</sup>.

Таким чином, у 60-х роках Університет почав займати провідні місця у міських конкурсах. Серед колективів художньої самоідеяльності слід відзначити хор, ансамбль скрипалів, студентський театр «Сінт-63», студію художнього слова, вокальну студію, симфонічний оркестр, естрадний оркестр, ансамбль бандуристів, баяністів тощо. Керували цими колективами найкращі спеціалісти у місті. «Сінт-63» - відомий колектив, що було розформовано через зайву авангардність, а його керівник – Марк Ентін – поїхав до Москви і там продовжив свою театральну діяльність. «Сінт-63» - легендарний колектив, який займав перші місця, та отримав нагороду від самого Аркадія Райкіна. У симфонічному оркестрі було близько 100 прекрасних музикантів, на той час такого оркестру не було навіть у консерваторії; у хорі співали студенти, аспіранти, викладачі. Ансамбль «Аеліта» конкурував з популярним київським ВІА «Мрія», який надихав легендарний композитор Ігор Поклад. У той час з художньою студією

---

<sup>125</sup> Астахова В. И. Я - выпускница главного харьковского вуза! // *Universitates. Наука и просвещение*. Харьков: Вечерний Харьков, 2013. № 4. С. 4-11.

співпрацювали Вячеслав Вересніков – опісля народний артист, соліст Великого театру, Людмила Сергієнко, теж солістка Великого театру у майбутньому, Валентина Чистова (Самойленко) – солістка відомого оркестра Едді Рознера, Анатолій Дергачов – відомий композитор. Така масова робота сприяла вихованню не лише університетської еліти, але й слухачів<sup>126</sup>.

На підставі спогадів М. З. Бердути можна прослідкувати становлення університетського оркестру. Перші збори оркестру відбулися 1964 року, а його першим твором була увертюра з кінофільму «Діти капітана Гранта». Свій внесок у розвиток оркестру зробили диригенти Е. Стунчуров, В. Качурка. А перший дебют оркестру у межах країни відбувся у Ленінграді під час святкування 150-річчя Ленінградського державного університету<sup>127</sup>. Вагомим внеском у розвиток загальної культури міста були Універсіади, які проводив у 60-х роках університет. На завершальний концерт масових заходів (читання лекцій, наукові конференції, конкурси художньої самодіяльності), який відбувся у концертному кінозалі «Україна», неможливо було придбати квиток<sup>128</sup>. Окрім того, у другій половині 60-х років гуртки художньої самодіяльності університету брали участь у підготовці до святкування 20-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні та 50-річчю Жовтневої революції.

Окрім того у 60-х роках на базі Університету діяли:

- усний журнал «Час і ти», на сторінках якого виступали відомі учені, політичні діячі, космонавти, письменники, художники, артисти, гості з інших міст, із-за кордону (наприклад, естрадні театри з Ростова, Томска, колективи з Москви і Варшави, а також університетські артисти художньої самодіяльності);
- «Клуб друзів кіно», у межах діяльності якого демонструвалися новітні фільми та улюблені відомі фільми минулих років;

---

<sup>126</sup> Ученики об Учителе : очерки о науч.-пед. и обществ. деятельности д-ра ист. наук, проф., первого ректора Харьк. Гуманитар., первого ректора Харьк. гуманит. ун-та «Нар. укр. акад.» Валентины Илларионовны Астаховой (к 80-летию со дня рождения) / Нар. укр. акад. ; [сост.: Е.В. Астахова В. В.Астахов ; сост. библиогр. указ.: И. В. Козицкая (отв. ред.) и др.]. Харьков: Изд-во НУА, 2015. 464 с.

<sup>127</sup> Ученики об Учителе ... С. 28-30

<sup>128</sup> Ученики об Учителе ... С. 14.

- «Клуб друзів фантастики», який проводив сумісну роботу з обсерваторією ХДУ.

Проводилися дні факультетів (перші з них відбулися на механіко-математичному, радіофізичному та історичному факультетах).

Серед випускників, що брали участь у студентській самодіяльності слід назвати Т. Мадишеву – солістку вокальної студії, нині професора Харківського національного університету мистецтв, лауреата національного конкурсу вокалістів, кандидата мистецтвознавства; Л. Мироян (Потимкову) – солістку танцювального колектива, керівника театру танцю «Контраст»; Р. Гройсмана – соліста танцювального колективу<sup>129</sup>; Ю Фесенко – кандидат наук, опісля професор Харківської консерваторії; А. Новікова – нині доктор наук, професор університету; В. Семиноженко – академік; Г. Шеверов – заслужений артист Росії<sup>130</sup>.

Зі спогадів головного редактора газети «Харківський університет» О.О. Нерух можна зробити висновок про неоцінений внесок В.І. Астахової та її чоловіка у розвиток студентського життя університету. О.О. Нерух пригадує як 1964 року повним складом 1 курс філологічного факультету записувався до художньої самодіяльності. В тому числі це були її одногрупники: Тетяна Васильєва (солістка «Аеліти»), Анатолій Бар – до танцювального колективу, сама редакторка до студії художнього слова.

Закладені традиції В. І. Астахової були збережені та примножені доцентом філологічного факультету Наталією Григорівною Корж<sup>131</sup>.

Таким чином, студентське культурне життя після Великої Вітчизняної війни, а особливо у період «відлиги» ознаменувалося поживавленою діяльністю гуртків художньої самодіяльності. Значний внесок у виховання студентства шляхом залучення їх до участі у художній самодіяльності належить

<sup>129</sup> Ученики об Учителе : очерки о науч.-пед. и обществ. деятельности д-ра ист. наук, проф., первого ректора Харьк. Гуманитар., первого ректора Харьк. гуманит. ун-та «Нар. укр. акад.» Валентины Илларионовны Астаховой (к 80-летию со дня рождения) / Нар. укр. акад. ; [сост.: Е.В. Астахова В. В.Астахов ; сост. библиогр. указ.: И. В. Козицкая (отв. ред.) и др.]. Харьков: Изд-во НУА, 2015. С. 39

<sup>130</sup> Ученики об Учителе ... С. 42

<sup>131</sup> Пугач Е. П. О Харьковском университете, его делах и людях во второй половине XX - в начале XXI века. Х.: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2016. 172 с., С. 9.

ВІ. Астаховій. Під її керівництвом в Університеті здійснювали свою діяльність хор, ансамбль скрипалів, студентський театр «Сінт-63», студія художнього слова, вокальна студія «Аеліта», симфонічний оркестр, естрадний оркестр, ансамбль бандуристів, баяністів, гуртки «Клуб друзів кіно», «Клуб друзів фантастики», усний журнал «Час і ти». Популярності ансамблів художньої самодіяльності у місті та закордоном сприяли залучення до університету талановитих керівників колективів: ансамблю скрипалів – А.І Лівера, жіночого ансамблю «Аеліта» - Ф.М. Шмеркіну, керівника хору – А.М. Птіца, диригентів симфонічного оркестру – В.Ф. Савиних, Е. Стунгурова та багато інших. Завдяки об'єднанню зусиль багатьох спеціалістів самодіяльні художні колективи набули високого рівня професіоналізму.

Загалом художня самодіяльність у студентському середовищі сприймалась не однозначно. Аналіз праць дослідників (О. Рябченко, А. Бадер, Н. Хоменко) вказує на слабку розвиненість художньої самодіяльності у навчальних закладах, низький рівень виконавчої майстерності, нецікавий репертуар аматорських колективів і небажання студентів відвідувати їх концерти. Натомість, випускники цього періоду згадують, що концерти художньої самодіяльності були популярними серед студентів.

Справа в тому, що партійні, комсомольські функціонери та студентська молодь по-різному бачили розвиток художньої самодіяльності. Перші намагались розвивати оркестрові, хорові, драматичні, естрадні гуртки, репертуар яких повинен був складатись із творів, що висвітлювали «соціалістичну дійсність». Натомість, у студентському середовищі були популярними виступи агітбригад, ентузіастів естрадного співу, танцювальних колективів, театрів мініатюр, які виконували номери, що не мали ідеологічного навантаження.

Зі спогадів Тарасової О.В. (нині професора Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна) відмітимо участь викладачів у травневих та жовтневих демонстраціях, чергування на свята у гуртожитках. «Памятаю, що перші 5 років роботи в університеті новорічну ніч я проводила на чергуванні у

вузі<sup>132</sup>.

Отже, уже в перші післявоєнні роки новим явищем для студентської клубної роботи був розвиток аматорського руху, початок якого відноситься до середини 50-х рр. XX ст. При студентських клубах стали створюватися – «аматорські об'єднання» та «клуби за інтересами». З другої половини 50-х рр., у межах художньої самодіяльності стали з'являтися естрадні колективи, оркестри народних інструментів, створюватися фотогуртки, фотостудії, кіностудії. В 60-ті рр. стали популярними ансамблі бального танцю, вокально-інструментальні ансамблі, студентські театри. Певним стимулом до розвитку самодіяльної художньої творчості стало урядове рішення про проведення Всесвітнього фестивалю молоді та студентів (Москва, 1957) а роком раніше – Всесоюзного фестивалю радянської молоді (1956) та Республіканських оглядів, конкурсів і фестивалів художньої самодіяльності<sup>133</sup>. Таким чином, визначальними засобами в діяльності студентських клубів 50–70-х рр. XX ст. була масово-політична робота, виробничо-технічна та ідеологічно-просвітницька пропаганда. Серед найпоширеніших форм клубної роботи залишались тематичні вечори, усні журнали, лекції, огляди художньої самодіяльності.

---

<sup>132</sup> Высшая школа Харьковщины: 80-е годы XX – начало XXI века (воспоминания, интервью, документы) С.423

<sup>133</sup> Тадля О. М. Становлення та розвиток студентського клубу в Україні // Культура і мистецтво у сучасному світі. 2014. Вип. 15. С. 94-101.

## **Розділ 3**

### **Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна як центр культури**

#### **3.1 Організація культурного життя в університеті: структури та їхні функції.**

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (ХНУ ім. В.Н. Каразіна) залучає студентів до позауніверситетської діяльності та робить різноманітним їх дозвілля, а саме: залучає студентів до участі у громадському житті ХНУ ім. В.Н. Каразіна, сприяє гармонійному розвитку особистості студента, формує в нього навички майбутнього організатора, керівника; підтримує студентську творчу ініціативу; сприяє в навчальній, науковій та творчій діяльності студента; забезпечує виконання студентською молоддю своїх обов'язків як громадянина і студента; організовує культурноосвітні та фізкультурномасові заходи; сприяє створенню наукових, спортивних, творчих студентських гуртків, товариств, об'єднань, клубів за інтересами та координацію їх діяльності.<sup>134</sup>

Самоврядування в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна складається з наступних органів<sup>135</sup>:

- Молодіжна організація;
- Первинна профспілкова організація студентів;
- Наукове товариство студентів, аспірантів, докторантів (НТ САД);
- Студентські ради семи гуртожитків Студентського містечка;
- Асоціація студентів – випускників ХНУ ім. В.Н. Каразіна;
- Студентський дебатний клуб;
- Студентський спортивний клуб;

---

<sup>134</sup> Сайт ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Розділ Освіта. Позауніверситетська діяльність  
<https://www.hneu.edu.ua/informatsijnyj-paket/pozauniversytetska-diyalnist-ta-dozvillya/>

<sup>135</sup> Положення про студентське самоврядування Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. Ухвалено конференцією студентів університету 16 березня 2021 року. URL:  
[https://www.univer.kharkov.ua/docs/students\\_life/polozhennya-stud-government-2021.pdf](https://www.univer.kharkov.ua/docs/students_life/polozhennya-stud-government-2021.pdf)

- Студентський молодіжний центр;
- Волонтерський штаб;
- Студентський старостат.

Основними функціями, завданнями та напрями діяльності самоврядування в ХНУ ім. В. Каразіна є:

- сприяти формуванню у студентів університету патріотизму, поваги до України, рідного міста та ХНУ ім. В. Н. Каразіна, а також почуття національної свідомості, гідності;
- забезпечувати захист прав та інтересів студентів ХНУ ім. В. Н. Каразіна щодо задоволення потреб у сфері навчання, побуту, оздоровлення, розвитку особистості, відпочинку тощо;
- сприяти організації та проведенню навчально-виховної роботи;
- організовувати побут студентів у гуртожитках і здійснювати заходи, спрямовані на організацію дозвілля, збереження майна, підтримання на-лежного санітарного стану, економії енерго, водоресурсів;
- координувати діяльність факультетських органів самоврядування, а через них – старостат академічних груп;
- здійснювати контроль за дотриманням студентами Кодексу професійної етики та організаційної культури ХНУ ім. В.Н. Каразіна, правил внутрішнього розпорядку університету;
- сприяти пошуку та підтримці талановитих дослідників серед студентів, наданню їм всебічної організаційно-методичної допомоги;
- сприяти створенню умов для всебічного розвитку особистості студента шляхом його залучення до різноманітних видів творчої діяльності – науково-дослідницької, технічної, культурної, громадської, спортивної тощо;
- сприяти діяльності студентських гуртків, товариств, об'єднань і клубів за інтересами;

- сприяти участі в кафедральних, загальноуніверситетських, а також регіональних, всеукраїнських, міжнародних студентських проектах, конкурсах, конференціях;
- брати участь в організації дозвілля та відпочинку студентів ХНУ ім. В. Каразіна: проводити вечори відпочинку, дискотеки, конкурси, огляди, свята, конференції, спортивні заходи, екскурсії тощо;
- пропагувати здоровий спосіб життя, сприяти оздоровленню студентів, запобігати вчиненню студентами правопорушень, а також вживанню ними алкоголю, наркотиків, тютюну тощо;
- залучати студентів до участі в охороні громадського порядку на території університету;
- організовувати співробітництво зі студентськими організаціями інших ВНЗ, представляти ХНУ ім. В.Н. Каразіна у місцевих, регіональних і всеукраїнських студентських та молодіжних організаціях;
- забезпечувати участь студентів ХНУ ім. В.Н. Каразіна у реалізації державної молодіжної політики, співпрацювати з профільними Департаментами, комітетами та іншими структурами державної влади.

Студентська рада є виконавчим органом громадської діяльності студентів, що презентує університет у місцевих, регіональних, всеукраїнських і міжнародних організаціях<sup>136</sup>.

Молодіжна організація Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (МО ХНУ ім. В.Н. Каразіна) є органом студентського самоврядування, яка об'єднує на добровільних засадах всіх студентів ХНУ ім. В. Н. Каразіна для представництва її прав та інтересів<sup>137</sup>.

МО ХНУ ім. В. Каразіна діє на принципах:

- 1) добровільності, колегіальності, відкритості;
- 2) виборності та звітності органів студентського самоврядування;

<sup>136</sup> Сайт ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Розділ Освіта. Студентське самоврядування. URL: <https://karazin.ua/osvita/studentske-samovriadvannia/>

<sup>137</sup> Сайт ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Розділ Освіта. Позауніверситетська діяльність URL: <https://www.hneu.edu.ua/informatsijnij-paket/pozauniversytetska-diyalnist-ta-dozvillya/>

- 3) рівності права студентів (курсантів) на участь у студентському самоврядуванні;
- 4) незалежності від впливу політичних партій та релігійних організацій.

Метою МО ХНУ ім. В. Каразіна є створення умов для найбільш повного розкриття творчого потенціалу, талантів та здібностей молоді ХНУ ім. В. Н. Каразіна, покращення їхньої професійної підготовки, а також підтримка і розвиток студентського самоврядування і традицій університету. МО ХНУ ім. В. Н. Каразіна забезпечує захист прав та інтересів студентів ХНУ ім. В. Н. Каразіна і їхню участь в управлінні університетом.

Профспілкова організація Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна є найбільшою громадською організацією за кількістю членів. Її метою є захист прав студентів, аспірантів і докторантів. Представники профкому на факультетах формують профбюро факультету та кожного навчально-наукового інституту.

Головне завдання Профкому студентів – надання кваліфікованої допомоги та консультації з різних питань, зокрема: стипендійного забезпечення, проживання в гуртожитку, навчання, оздоровлення, спорту, відпочинку тощо.

Головними напрямками діяльності профспілкової організації є:

- забезпечення пільгового проїзду в міському електротранспорті (оформлення картки E-ticket, яка надає знижку 50 % на проїзд у метро, трамваї, тролейбусі);
- матеріальна допомога студентам з-поміж вразливих категорій населення, а також за окремими причинами;
- оформлення субсидій на оплату за проживання в гуртожитках;
- оформлення путівок на оздоровлення влітку та взимку;
- безкоштовні юридичні консультації з питань захисту прав та інтересів членів профспілки тощо;
- проведення щорічних «Кубків студентського профкому» з волейболу, баскетболу, настільного тенісу та бадмінтону;

- проведення спартакіади серед мешканців гуртожитків студмістечка та конкурсу на кращі студентські кімнати;
- проведення мистецьких і культурно-освітніх заходів (конкурсів «Міс Університет», «Alma Mater», концертів, вистав, днів факультетів тощо);
- безкоштовні юридичні консультації з питань захисту прав та інтересів членів профспілки тощо.

Профком тісно співпрацює зі Студентською радою університету, Науковим товариством студентів, аспірантів, докторантів і молодих учених та Студентською радою студмістечка.

Наукове товариство студентів, аспірантів та докторантів Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (НТ САД) – консультативнодорадчий орган, покликаний сприяти професійному становленню, накопиченню досвіду, творчому зростанню, максимальному використанню наукового потенціалу молоді ХНУ ім. В. Каразіна, координації, організаційному та науковометодичному забезпеченню роботи з обдарованою молоддю, створенню сприятливих умов для розвитку і реалізації творчих здібностей студентів, аспірантів, докторантів університету, залученню їх до активної науководослідної, пошукової діяльності у процесі навчання в університеті, участі у вирішенні актуальних науковопедагогічних, гуманітарних та науковотехнічних проблем.

НТ САД поєднує студентів, аспірантів та докторантів ХНУ ім. В. Н. Каразіна, які займаються науковою діяльністю, у віці до 35 років включно, які поділяють цілі НТ САД та беруть участь у вирішенні завдань, що стоять перед науковим товариством.

Студентські ради семи гуртожитків Студентського містечка;

Студентська рада студмістечка бере участь у вирішенні питань забезпечення належних побутових умов студентів у гуртожитках, погоджує рішення щодо поселення студентів до гуртожитку та виселення студентів із гуртожитку.

У гуртожитках діють студентські ради гуртожитків. Їх членів обирають

збори студентів, які мешкають у гуртожитку, із розрахунку один член ради від 50 студентів. Вищим органом студентської ради гуртожитку є збори мешканців гуртожитку. Вони визначають завдання і план дій студентського ради гуртожитку, розглядають інші питання забезпечення належних соціально-побутових умов мешкання в гуртожитку<sup>138</sup>.

Асоціація студентів – випускників ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Це громадське об'єднання випускників і викладачів усіх років. Президентом Асоціації обрано голову Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України, академіка Національної академії наук України, вихованця Каразінського університету Володимира Семиноженка.

Асоціація працює переважно з таких напрямів:

- зміцнення партнерських відносин між членами асоціації (налагодження зв'язку між випускниками університету та його науково-педагогічним складом і студентами);
- організація та проведення зустрічей випускників;
- підтримка громадських і наукових проєктів та ініціатив студентів;
- проведення лекцій, семінарів, тренінгів, конференцій та інших наукових заходів за участю випускників університету;
- підтримка конкурсів і грантів, міжнародних освітніх програм;
- допомога у стажуванні та працевлаштуванні випускників, зокрема й закордоном тощо<sup>139</sup>.

Спорт – невід'ємна частина як навчального процесу, так і загалом університетського життя. Фізичну підготовку в Університеті забезпечує кафедра фізичного виховання та спорту, яка організовує навчальний процес та роботу Спортивного клубу.

Студенти Університету в рамках занять з фізичного виховання мають змогу обрати одну із багатьох спортивних секцій: фітнесаеробіку (шейпінг, ритмічну

---

<sup>138</sup> Положення про студентське самоврядування Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. Ухвалено конференцією студентів університету 16 березня 2021 року.

URL:[https://www.univer.kharkov.ua/docs/students\\_life/polozhennya-stud-government-2021.pdf](https://www.univer.kharkov.ua/docs/students_life/polozhennya-stud-government-2021.pdf)

<sup>139</sup> Сайт ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Розділ Освіта. Асоціація випускників. URL: <https://karazin.ua/universitet/asotciatciia-vipuskniv/>

гімнастику), циклічні види спорту (легку атлетику, спортивне орієнтування), плавання, силові види спорту (атлетизм, гирьовий спорт, пауерліфтинг, армспорт), єдиноборства (бокс, дзюдо, самбо, грекоримську боротьбу, каратедо, фехтування), ігрові види спорту (баскетбол, волейбол, футбол, футзал, гандбол, настільний теніс, бадмінтон), туризм, оздоровче плавання та йогу (для студентів спеціальних медичних груп).

Для фізичної підготовки студентів і працівників в Університеті діє басейн, котрий функціонує в навчальноспортивному комплексі. Відвідування басейну студентами можливе в рамках занять з фізичного виховання. У час вільний від занять працівники та студенти можуть відвідувати басейн на платній основі, крім того, працівники можуть отримати безкоштовні абонементи на відвідування басейну у профспілці.

Студентський Молодіжний центр (МЦ) – консультативнодорадчий орган, покликаний сприяти виявленню обдарованої студентської молоді, максимальному використанню творчого потенціалу молоді ХНУ ім. В. Н. Каразіна, створення сприятливих умов для розвитку і реалізації творчих здібностей студентів, залученню їх до активної участі в роботі аматорських колективів університету, в створенні та проведенні культурних, громадськополітичних, інших заходах щодо покращення та урізноманітнення форм роботи зі студентською молоддю.

Молодіжний центр поєднує студентів та аспірантів у 26 аматорських гуртках художньої творчості.

Реалізації творчих амбіцій в університеті сприяє культурний центр університету, який входить до структурних підрозділів ВИШу. Він забезпечує діяльність численних творчих колективів, а саме: академічного студентського хору, студентського театру, ансамблю народного танцю «Сонцеворот», ансамблю сучасного естрадного танцю «Фаворит», факультетських команд КВК, колективу сучасного танцю з хіп-хопу, клубу шанувальників поезії.

Отже, Харківський університет залучає студентів до позауніверситетської діяльності та робить різноманітним їх дозвілля, а саме: залучає студентів до

участі у громадському житті ХНУ, сприяє гармонійному розвитку особистості студента, формує в нього навички майбутнього організатора, керівника; підтримує студентську творчу ініціативу; сприяє в навчальній, науковій та творчій діяльності студента; забезпечує виконання студентською молоддю своїх обов'язків як громадянина і студента; організовує культурноосвітні та фізкультурномасові заходи; сприяє створенню наукових, спортивних, творчих студентських гуртків, товариств, об'єднань, клубів за інтересами та координацію їх діяльності.

У структурі органів студентського самоврядування присутні відділи зв'язків з громадськістю та інформаційні які розраховані на сучасну молодь, це каналы факультетів, кафедр, гуртків у месенджері «Telegram» і сторінки у «Instagram» та «Facebook».

Члени волонтерського штабу університету ініціюють та беруть активну участь у різноманітних волонтерських проектах, акціях допомоги. На добровільних засадах діє проект «Здоров'я студентів», метою якого є втілення у життя системи заходів спрямованих на збереження та зміцнення здоров'я студентів; виховання морально, фізично та психічно здорового покоління; формування у студентів мотиваційно-ціннісних переконань що до здорового способу життя. Волонтерами проекту є студенти-медики старших курсів. Вони поширюють знання невідкладної медицини, здорового способу життя, планування та самоконтролю тренувального процесу сприяють інтеграції діяльності факультетів та підрозділів університету у напрямі зміцнення здоров'я студентства та залучення їх до здорового способу життя.

Студенти університету піклуються також і про чистоту навколишнього середовища. Вони є волонтерами та ініціаторами акцій з прибирання територій. Так, в рамках акції «Зелена весна» на території Національного природного парку «Гомільшанські ліси» пройшов суботник за участю студентів-волонтерів національного університету імені В. Н. Каразіна.

Щорічно в університеті проходить благодійна акція «Допоможи зібрати посмішки Дідові Морозу»: в холах головного і північного корпусів з'являються

ящики, куди кожен бажаючий може принести будь-які речі - іграшки, одяг. Збирані речі направляються в дитячі будинки Харкова.

Також студенти брали участь в соціальній благодійній акції «Тиждень добрих справ», яка проводилась за підтримки Міжнародної єврейської студентської організації «Гілель» з метою показати молоді, що добрі справи можна робити безкоштовно.

Науковим товариством студентів аспірантів та молодих учених, Профспілкою студентів, аспірантів та докторантів, ректоратом та Спілкою ветеранів АТО в м. Харків було ініційовано реалізацію волонтерського наукового проекту «Харків'яни на фронтах АТО».<sup>140</sup>

Беручи участь в різних волонтерських проектах, студенти Каразінського університету не тільки допомагають іншим людям і навколишньому середовищу, а й розвивають потрібні в майбутньому громадські навички і отримують цінний досвід.

---

<sup>140</sup> Сайт ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Розділ Про університет. Студентський волонтерський науковий проект «Харків'яни на фронтах АТО» URL: <https://www.univer.kharkov.ua/ua/general/projects/ato>

### 3.2 Традиції та інновації культурного дозвілля університету

Університет імені В.Н. Каразіна дбайливо ставиться до своїх вікових традицій, однак у той же час залишається осередком сучасного культурного життя. Зважаючи на це, культурне середовище університету базується на квінтесенції досвіду та традицій минулого.

В університеті продовжує свою діяльність студентська газета, витоки якої сягають 19 століття. Відомо, що перший номер «Харьковских известий», який видавали у 19 ст. професори Харківського Імператорського університету, побачив світ 1 січня 1817 року. Газета неодноразово змінювала свою назву відповідно до суспільно-політичних подій. Так з 8 квітня 1927 року мала назву «Робітник освіти», з 15 грудня 1928 р. «Іновець», з 1 січня 1930 р. «За нові кадри», з 1 січня 1936 р. «За більшовицькі кадри», з 1 січня 1947 р. «Сталінські кадри», з 1 січня 1957 р. «Харківський університет». Змінювалися колективи людей, що робили вузівську багатотиражку. Призначалися нові редактори газети: до 1995 р. упродовж 30 років редактором газети працювала випускниця відділення журналістики ХДУ Луїза (Лола) Моїсеївна Межова<sup>141</sup>. Зі спогадів професора ХНУ ім. В.Н. Каразіна М.І. Бондаранко можна стверджувати, що газета із самого свого початку виступала каталізатором суспільних відносин: «газета Каразінського завжди була в авангарді харківських багатотиражок (і університетських, і корпоративних)... Університет, а разом з ним і газета - це консолідований організм, який реагує на суспільні зміни. У всі часи, а особливо у складні для країни, газета незмінно залишалася вірною традиціям *alma mater*»<sup>142</sup>.

В університетській традиції залишився розвиток різноманітних видів мистецтв у тому числі й театру. У різні роки на базі університету діяли аматорські групи, як приклад театр «Сінт-69». Від 15 лютого 2018 року університетський студентський театр з ініціативи ректора, академіка Віля

<sup>141</sup> Сайт газети «Харківський університет» ХНУ імені В.Н. Каразіна:

URL: [http://gazeta.univer.kharkov.ua/index.php?option=com\\_content&view=article&id=1964&Itemid=2027](http://gazeta.univer.kharkov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1964&Itemid=2027)

<sup>142</sup> Сайт газети «Харківський університет» ХНУ імені В.Н. Каразіна. URL:

[http://gazeta.univer.kharkov.ua/index.php?option=com\\_content&view=article&id=1818&Itemid=1886](http://gazeta.univer.kharkov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1818&Itemid=1886)

Бакірова відроджує традиції і поновлює свою роботу.

У березні цього ж року відбулася зустріч з режисерами Студентського театру — вихованками Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського Юлією Ковальчук, Анною Горбуною та Лілією Петренко.

Зі слів очільниці театру Лілії Петренко театр — це мистецтво про людину. Сьогодні в умовах швидкої компютеризації та науково-технічного прогресу театр і досі залишається засобом демонстрації проблем суспільства, вагомих історій що змушують студентство мислити та аналізувати наслідки своїх вчинків.

У театрі студенти вивчають ази акторської майстерності, сценічної пластики, вчаться танцювати, працюють над сценічною мовою. Кожен з керівників театру індивідуально працює з кожним студентом як над поставленим завданням, виправленням помилок, так і загалом над психологічним розвитком. Тож ініціатива повернення театру — це відродження не тільки студентського театру, а й цінностей, закладених ще за давніх часів, коли театр тільки зародився.

Академічний студентський хор продовжує примножувати здобутки, витoki яких сягають ХІХ століття. За час існування хору з 2004 року, він став лауреатом міського конкурсу студентської самодіяльності «Студентська весна–2006», Всеукраїнського фестивалю духовних піснеспівів «Від Різдва до Різдва» (м. Дніпро, 2007, 2009, 2013 роки), Міжнародного хорового фестивалю «Співоча феєрія» (2012, 2013 роки). У травні 2008 році хор взяв участь у XXVII Міжнародному фестивалі церковної музики «Хайнувка–2008» у Польщі. У вересні 2013 року Академічний студентський хор університету став володарем гран-прі XX ювілейного Міжнародного фестивалю-конкурсу хорового мистецтва «Південна Пальміра» імені Олександра Зайцева (м. Одеса). Студентський хор університету є учасником багатьох загальноуніверситетських, міських і обласних культурно-мистецьких заходів. У репертуарі хору — класичні, духовні, народні, сучасні твори.

Танцювальну традицію покладену в основу культурного життя університетської спільноти В.Н. Каразіним на сьогодні продовжують численні

ансамблі.

Ансамбль танцю «Сонцеворот» створено у 2001 році. За час існування ансамбль став переможцем районних, міських та обласних конкурсів художньої самодіяльності та бажаним учасником свят, що проходять на престижних концертних майданчиках міста. Художній керівник ансамблю — заслужений діяч мистецтв України Ірина Кошавець.

Ансамбль бального танцю «Фаворит» створено у 2002 році. Ансамбль є лауреатом міських конкурсів художньої самодіяльності «Харкову — 350», «Студентська весна» (2005, 2006, 2007, 2009 роки).

Значну увагу в університеті приділено також жанру сольного співу. Багато студентів-вокалістів є лауреатами міських, обласних та міжнародних фестивалів і конкурсів естрадної пісні.

В університеті також працює студентське інтернет-радіо «ЗІР». Проект створено за підтримки посольства Сполучених Штатів Америки. Радіо розповідає про все: найяскравіші анонси, події, авторські програми та інтерв'ю.

Говорячи про спортивні традиції та нововведення сьогодення слід зазначити про спортивний комплекс «Уніфехт». Традиційним заняттям на базі комплексу є фехтування, витoki якого сягають 60-х років ХХ століття. Відтоді студенти Каразінського університету міцно тримають передові позиції серед закладів вищої освіти Харкова. Окрім того студенти мають змогу займатися й сучасними видами спорту: силовим фітнесом, аеробікою, йогою, пілатесом, танцями, бойовими мистецтвами, аквафітнесом, мініфутболом тощо.

У головному корпусі університету знаходиться тенісний клуб «Унікорт». Він має 13 відкритих кортів із ґрунтовим та жорстким покриттями, тенісний палац, у якому розміщено 6 кортів (2 з яких із Deco Ture покриттям), тренажерний зал, тренувальне приміщення для імітації техніки та занять спеціальною фізичною підготовкою. У клубі є тренувальні стінки загальною довжиною понад 100 метрів. На базі клубу працює спеціалізована дитячо-юнацька школа олімпійського резерву, в якій виховано близько 30 майстрів спорту та 2 майстри спорту міжнародного класу.

Щорічно в університеті проходить спартакіада з 18 видів спорту: плавання, легка атлетика, баскетбол, шахи, волейбол, футбол, настільний теніс, шейпінг, армспорт, бокс, гра го тощо.

Ідеї університетських наукових товариств минулого століття продовжують своє існування і до нині, завдяки діяльності студентського наукового товариства. Воно об'єднує студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених факультету. Метою діяльності наукового товариства є реалізація наукового, науково-технічного та науково-організаторського потенціалу молодого покоління, що сприяє розвитку та популяризації вітчизняної науки.

Університетська традиція використання університетського простору як платформи для обміну думками, дискусій та дебатів, зустрічей з відомими постатями була модернізована завдяки відкриттю інтерактивного коворкінгу Karazin Student Hall (2018 р.) — студентський простір нового формату. Наразі він є ідеальним місцем для реалізації освітніх та культурних проєктів, проведення із користю свого дозвілля. На базі коворкінгу проводять тренінги, семінари, майстер-класи, конкурси, виставки, фестивалі та зустрічі з відомими людьми.

Позааудиторна студентська діяльність що у минулих століттях була представлена, танцювальними вечорами, вечорами творчої самодіяльності, концертами, виставами зазнала змін крізь призму часу. Студенти факультету є активними учасниками та призерами університетських конкурсів «Альма Матер», «Красуня університету», «Містер Університет», ігор КВК, а також харківських та загальноукраїнських спортивних змагань. У рамках університету відбуваються посвяти у студентиміжнародники та туристи, зустрічі з провідними фахівцями м. Харкова.

Традиційні заходи, які проводяться, створюють особливий університетський стиль: День першокурсника, випуск магістрів, конкурси, виставки творчості студентів і викладачів, КВН, фестивалі авторської пісні та творчих колективів художньої самодіяльності, благодійні бали та інші відомі заходи.

Цікаве дозвілля поєднується з активним відпочинком груповими походами

на ковзанку, у боулінг, пікніками за містом тощо. Окрім того, щорічно влаштовуються поїздки у Карпати та Крим<sup>143</sup>.

Ґрунтуючись на вікових традиціях Каразінський університет залишається центром культурного дозвілля міста та пропонує можливість всебічного культурного та мистецького збагачення. На базі університету діє низка закладів не лише для закритого академічного товариства, але і для мешканців та гостей міста.

Так, у головному корпусі університету 2012 року, було відкрито центр сучасного мистецтва «Єрмілов центр». Найбільший виставковий простір Харкова репрезентує сучасні українські артпроцеси. Його пріоритети — мистецький діалог з глядачем та міжнародна співпраця. Діяльність Yermilov Center охоплює кураторські проєкти, мистецькі резиденції, лекції та обговорення, перформанси, семінари, кіно та відеоінсталяції.

Художня галерея імені Генріха Семирадського – масштабний культурний осередок, що продовжує започатковане колекціонування творів В. Н. Каразіним (засновник університету В. Н. Каразін одразу після його відкриття ініціював створення рисувальних класів, придбавши у Петербурзі колекцію гравюр, що налічувала майже 2,5 тисячі творів західноєвропейських митців). Останнє поновлення колекції відбулося 2015 року. У результаті благодійного аукціону на допомогу поранених бійців АТО, меценатами було передано низку куплених картин відомих художників. Тут можна побачити не лише картини визнаних художників і молодих авторів в різноманітних стилях і жанрах, а й кращі зразки декоративно-прикладного мистецтва, фотороботи, музичні інструменти народів світу, гончарні вироби, вишиванки тощо.

Надбанням університету є його музеї:

- Державний музей природи Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна— один із найстаріших музеїв Європи. Музей займається експозиційною, науково-дослідною, просвітницькою роботою,

<sup>143</sup> Сайт факультету міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Розділ Студенту. Студентське дозвілля.URL : <http://international-relations-tourism.karazin.ua/studentske-dozvillya.html>

популяризує вагомість наукових і екологічних знань. Наразі в наукових фондах музею зберігаються понад 250 тисяч експонатів з усього світу;

- Музей археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна майже ровесник університету. Підвалини для археологічних досліджень та створення колекції старожитностей у Харківському університеті закладені університетським статутом 1804 році. Наразі, нова виставкова зала музею щорічно приймає понад 15 000 відвідувачів, серед них — почесні іноземні делегації та високопоставлені чиновники країни;
- Музей історії університету заснований у 1972 році, є одним з перших вузівських музеїв нашого міста. На сьогодні у фондах музею зберігається близько 19 000 експонатів основних фондів, а також 10 000 фотонегативів, що висвітлюють історію Харківського університету;
- Також цього року з нагоди 215-річчя університету відбулося відкриття оновленого та реконструйованого музею астрономії імені Миколи Барабашова. Історія астрономічної науки в Каразінському нараховує вже понад 200 років. У музеї зібрано колекцію унікальних астрономічних і геодезичних інструментів від початку XIX сторіччя до теперішнього часу;
- Варто сказати також про «Ландау-Центр», який було створено в січні 2014 року за ініціативи університетської громадськості та Асоціації випускників, викладачів і друзів університету. Мета його — стимулювати відродження втраченого інтересу до науки (насамперед у молоді) і заснувати унікальний у межах України перший приуніверситетський центр інтелектуального дозвілля для харків'ян і гостей міста<sup>144</sup>.

Таким чином культурне дозвілля студентської спільноти Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна визначається основною структурою, котра організовує дозвілля студентів вищих навчальних закладів України - органами студентського самоврядування. У вищих навчальних закладах України студентське самоврядування трактується як форма організації

---

<sup>144</sup> Сайт ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Розділ Корисна інформація. Каразінський як культурний хаб. URL: <https://karazin.ua/korisna-informacii/karazinskii-iak-kulturnii-khab/>

діяльності студентів та аспірантів, що сприяє максимальному виявленню і реалізації їх творчих здібностей, формуванню моральних та професійних якостей, відповідальності за результати своєї життєдіяльності.

Діяльність студентського самоврядування регламентується законодавством України, ухвалами та наказами Міністерства освіти і науки України, Статутом Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Положенням про студентське самоврядування.

Самоврядування в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна поєднує в собі такі структурні елементи, як: молодіжна організація; первинна профспілкова організація студентів; наукове товариство студентів, аспірантів, докторантів (НТ САД); студентські ради семи гуртожитків Студентського містечка; асоціація студентів – випускників ХНУ ім. В.Н. Каразіна; студентський дебатний клуб; студентський спортивний клуб; студентський молодіжний центр; волонтерський штаб; студентський старостат.

Кожен зі структурних підрозділів проводить роботу націлену на всебічний освітній та культурний розвиток особистості, примножує здобуті досягнення, плекає вікові традиції університету, що формують незрівнянний університетський стиль.

Серед традиційних культурних форм дозволя в університеті варто виділити участь наукової спільноти в волонтерських проектах, музично-культурній діяльності, спортивній галузі, публіцистичній та театральній діяльності.

Новітніми формами є створений на базі університету інтерактивний коворкінг Karazin Student Hall та науковий центр «Ландау центр» - що поєднують у собі навчальні та розважальні цілі.

## Висновки

З початку XXI століття спостерігається істотне зростання значущості дозвілля як суспільної цінності. Вільний час за своїм обсягом починає перевищувати час праці. Резерви виховного впливу суспільства на особистість в зв'язку з цим перерозподіляються, і дозвілля сьогодні перетворюється в таку ж важливу сферу формування особистості, якими традиційно виступали навчання і праця. Дозвілля набуває все більшої цінності для молодих людей, оскільки тепер вони мають широкі можливості для самореалізації особистості, для задоволення різноманітних потреб та інтересів. Окремо слід зазначити про вагомість дозвілля в освітньому середовищі. Тож дозвіллева сфера стає все вагомішою, гостро постає питання якісного дозвілля у ЗВО.

Історія дозвілля викладачів та студентства Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна - це взаємодія культурних та соціальних складових в ретроспективі. Саме представники наукової спільноти, виступаючи каталізатором культурних ситуацій міста, формують уявлення про духовні, естетичні, емоційні та інші потреби особистості у різний історичний проміжок часу.

У результаті проведеного дослідження нами було проаналізовано низку літератури та джерел. Виявлено, що незважаючи на широке поле наукових студіювань, питання різноманітних форм студентського дозвілля загалом набуло актуальності вже за часів незалежної України. З'ясовано, що попри наявність вагомих робіт, в яких аналізується студентський побут, соціальне становище студента, культурне середовище, навчально-виховна діяльність тощо, питання культурного дозвілля у Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна як цілісне ретроспективне явище, ще не стало предметом окремого дослідження.

Виявлено, що різноманіття форм дозвілля Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна спостерігаються вже з моменту його заснування. Відомо, що починаючи з XIX століття дозвілля студентів

поділялося на активні та пасивні форми (заняття спортом, гімнастика, фехтування тощо студенти ставали учасниками музичних оркестрів та хорів, виступали на аматорських і благодійних заходах, брали участь в науково-дослідних гуртках а також читали різного роду літературу, ставали збирачами фольклору). Більшість з цих форм (разом із сучасними видами дозвілля) наразі є невід'ємною складовою дозвілля студентів. Окремо слід зазначити традиції святкування визначних подій університету. Так вже відкриття університету мало основні риси святкування – почергова зміна музики і промов – що сприяло поліпшенню сприйняття як одного, так і іншого.

У роботі нами було проаналізовано студентську самодіяльність. Певні приклади фіксуються ще у XIX ст. Втім розвитку ці форми набудуть у XX ст. Виявлено, що починаючи з другої половини 1950-х рр., у межах художньої самодіяльності стали з'являтися естрадні колективи, оркестри народних інструментів, створюватися фотогуртки, фотостудії, кіностудії. В 60-ті рр. стали популярними ансамблі бального танцю, вокально-інструментальні ансамблі, студентські театри що зазнали активного розвитку у 70-80-х роках. В умовах незалежної України самоврядування в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна стало більш структурованим та унормованим. На сьогодні самоврядування в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна поєднує в собі такі структурні елементи, як: первинна профспілкова організація студентів; наукове товариство студентів, аспірантів, докторантів (НТ САД); студентські ради семи гуртожитків Студентського містечка; асоціація випускників ХНУ ім. В.Н. Каразіна; студентський дебатний клуб; студентський спортивний клуб; студентський молодіжний центр; волонтерський штаб; студентський старостат.

Кожен зі структурних підрозділів проводить роботу націлену на всебічний освітній та культурний розвиток особистості, примножує здобуті досягнення, плекає вікові традиції університету, що формують незрівнянний університетський стиль. На сьогодні наявність активного студентського самоврядування в Харківському національному університеті імені В.Н Каразіна

постає, як обов'язковий атрибут демократичних норм функціонування навчальних закладів та є умовою підготовленості майбутнього фахівця до активної перетворювальної діяльності.

Отже, накопичений історичний досвід формування дозвілля студентів Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна потребує узагальнення як на теоретико-методологічному, так і науково-методичному рівнях. Зокрема, актуальним предметом дослідження потрібно визнати виявлення і оцінку ефективності різноманітних організаційних форм включення студентської молоді в самодіяльність.

Безумовно, проблема студентського дозвілля та його різноманітних форм у вищих навчальних закладах є досить перспективним об'єктом наукового аналізу і в подальшому потребує нових досліджень.

## Список використаних джерел та літератури

1. Акт в Императорском Харьковском университете 8 сентября 1858 года Харьков: В Университетской типографии, 1858. 89 с.
2. Альбом к 100-летию (1805–1905) Харьковского университета / издан под ред. проф. Д. И. Багалей фотографом А. М. Иваницким. Харьков, 1905. 40 с.
3. Астахова В. И. Я - выпускница главного харьковского вуза! // Universitates. Наука и просвещение. Харьков: Вечерний Харьков, 2013. № 4. С. 4-11.
4. Багалей Д.И. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам). Т.1. (1802-1815). Харьков: Паровая типография и литография Зильберберг, 1898. 1204 с.
5. Багалей Д.И. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам). Т. 4. (1815–1935). Харьков: НУА, 2005. 1003 с.
6. Багалей Д.И. Харьковские университетские торжества в первые годы существования университета // Харьковские губернские ведомости. 1892. 17январь.(№15). С.3.
7. Багалей Д.И., Сумцов Н.Ф., Бузескул В. П. Краткий очерк истории Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805-1905 гг.). Харьков: Типография Адольфа Дарре, 1906. 329 с.
8. Бакіров В. С Університет і суспільство: монографія. Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011.
9. Бердута М. З. Иванов С. Ю. Харківський університет у 1941–1950-ті роки // Вісн. Харьк. Національн. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Сер. Історія. 2013. № 1087. Вип. 47.
10. Бузескул В.П. История Харьковского университета при действии Устава 1884 года (с 1884 по 1905 гг.). Харьков: Типография Адольфа Дарре, 1905.
11. Временные правила организации студенческих учреждений в высших учебных заведениях ведомства Министерства Народного Просвещения / [сост.. Довгополов]. СПб., 1901. 12 с.
12. Высшая школа Харьковщины: 80-е годы XX – начало XXI века

(вспоминання, інтерв'ю, документи) С.423

13. Геевский С.Л. Из автобиографии (1813 – 1862) // Харківський університет ХІХ – початку ХХ століття у спогадах його професорів та вихованців. Харків, 2008. Т. 1. С. 136 – 156.
14. Григор'єва М. В. Студентське дозвілля: погляд у минуле. URL: [http://ru.nuph.edu.ua/?page\\_id=7973](http://ru.nuph.edu.ua/?page_id=7973) (дата звернення: 20.02. 2021)
15. Гришунин П.В. Студенчество столичных университетов: структуры повседневной жизни: 1820-е – 1880-е гг.: Дис. ... канд. ист. наук. – СПб., 2005.
16. Довідник про Харківський державний університет (для вступників). Харків: Видання ХДУ , 1934 . С. 19
17. Журавський Ю.Й., Зайцев Б. П., Мигаль Б.К. Харківський Університет у роки Великої Вітчизняної війни : монографія .- 2 вид., випр. і доп. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010.
18. Журба М. А. Громадські об'єднання радянського села і національні меншини України (20-30-рр. ХХ ст.) : автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 / Донецький національний ун-т. Донецьк, 2003. 35 с.
19. Зайцев Б. П., Мигаль Б. К. Преподаватели, студенты и сотрудники Харьковского университета в период немецко-фашистской оккупации (1941 - 1943 годы) // Эпоха. Культуры. Люди (история повседневности и культурная история Германии и Советского Союза. 1920 – 1950-е годы) / Материалы международной научной конференции (Харьков, сентябрь 2003 г.): Сб. докладов. Харьков: Восточно-региональный центр гуманитарно-образовательных инициатив, 2004.
20. Из воспоминаний студента Н. // Харківський університет ХІХ – початку ХХ століття у спогадах його професорів та вихованців. Харків, 2008. С. 99 – 130.
21. Из протоколов заседаний Историко-филологического общества 29 ноября 1891 г. и 12 марта 1892 г. // Памяти Александра Афанасьевича Потебни. Харьков: Типография К. Счасни, 1892. С. 1–2.
22. Ірхіна Ю. Організація дозвілля студентів у вищих навчальних закладах України як проблема 21 століття. //науковий вісник мну імені

В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки. 2019.

23. Коган В.С. Семнадцать рассказов старого физика. / Воспоминания о Харьковском ун-те. Х. : НМЦ «МД», 2002. С. 233
24. Концерт А. Э.фон-Глена в зале Дворянского собрания. //Южный край. 1890. 6 февр. С. 2
25. Концерт в пользу общества распространения в народе грамотности. – 1888. – 28 февр. // Харьков и губерния на страницах газеты "Южный край" (1880 – 1918). Вып.1 (1880 – 1886 гг.) / Гос. учреждение «Харьк. гос. науч. б-ка им. В.Г.Короленко»; Сост.: В.А. Ярошик и др. –Х., 2002. – 180 с.
26. Королевский С.М. Харьковский государственный университет имени А.М. Горького за 150 лет (1805-1955). Харьков: издат. ХГУ, 1955.
27. Костомаров Н. И. Исторические произведения. Автобиография. К., 1990.
28. Кошиць О. А. Про українську пісню й музику. К.: Музична Україна, 1993.
29. Красько О. І. Джерела мемуарного характеру другої половини ХХ – початку ХХІ ст. з історії Харківського університету: дисс. ...канд.іст.наук. Харків, 2017. 279 с.
30. Левицька Н. Дозвілля студентів–гуманітаріїв Наддніпрянської України у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. // Гілея: науковий вісник. 2013. № 77. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya\\_2013\\_77\\_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2013_77_10) (дата звернення 13.12.2020)
31. Максимовська Н. О. Теоретичні і методичні засади соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля : автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Старобільськ, 2015. 19 с.
32. Местная хроника // Южный край. 1888. 28 февр. С. 1
33. Миклашевский Й. М. Харьковский университет и музыкальная культура Слободской Украины, Харьков. 1958. Рукопись.
34. Миклашевський М. Музична і театральна культура Харкова кінця ХVІІІ — першої половини ХІХ ст. К., 1967
35. Михайличенко О.В. Освітньо-педагогічні аспекти розвитку української музичної культури другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: Монографія. Суми: Мрія-1. 2005. 292 с.

36. Мовчан О. Чи були профспілки 20-х «школами комунізму»? // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. 2004. № 11. С. 48.
37. Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.): Колективна монографія/ Відп. ред. С. В. Кульчицький: В 2 ч. Ч 2. К.: Інститут історії України НАН України, 2010. 382 с.
38. Немець О. Ф., Довбня А. М.. Вальтер Антон Карлович // Енциклопедія Сучасної України: електронна версія. URL: [http://esu.com.ua/search\\_articles.php?id=33033](http://esu.com.ua/search_articles.php?id=33033) (дата звернення 17.01. 2020)
39. Общий устав Императорских Российских университетов. 1884 года. Харьков: Университетская типография, 1911. 62 с.
40. Общий устав Императорских Российских университетов. Харьков: Университетская типография, 1837. 50 с.
41. Олійник І., Єрусалимець К. Формування культури дозвілля студентської молоді Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : збірник наукових праць... № 1 (21), 2013
42. Отчет о деятельности историко-филологического общества в 1894/95 академическом году // Сборник Харьковского историко-филологического общества / Харьковский университет. Историко-филологическое общество. Харьков: Типография «Печатное дело», 1896. Т.8. С. 1 – 7
43. Первый симфонический концерт // Южный край. 1882. 1 февр.
44. Периодическое сочинение о успехах народного просвещения. СПб., 1809. № 22. С. 213.
45. Периодическое сочинение о успехах народного просвещения. СПб., 1810. № 25. С. 162 – 164.
46. Периодическое сочинение о успехах народного просвещения. СПб., 1812. № 33. С. 35.
47. Пехотинский Г. Моё детство. Из жизни маленького певчего // Духовный вестник (Харьков) 1865. Т. 9.
48. Письма В.П. Бузескула к В.С. Иконникову // Харківський історіографічний збірник. 2013. Вип. 12. С. 198–212.

49. Положення про студентське самоврядування Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. Ухвалено конференцією студентів університету 16 березня 2021 року. URL: [https://www.univer.kharkov.ua/docs/students\\_life/polozhennya-stud-government-2021.pdf](https://www.univer.kharkov.ua/docs/students_life/polozhennya-stud-government-2021.pdf) (дата звернення: 18.02.2021)
50. Посохов С. И. О памяти и памятниках в университетской истории // История и историческая пам'ять. 2012. С. 117-131
51. Посохов С. І. Університет та місто в Російській імперії (друга половина XVIII – перша половина XIX ст.): ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. 364 с.
52. Посохов С. І. Університет як тип інтелектуального співтовариства: міркування про «університетський дух» // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. 2009. С. 125-137.
53. Пугач Е. П. О Харьковском университете, его делах и людях во второй половине XX - в начале XXI века. Х.: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2016. 172 с.
54. Речи, говоренные в торжественном годовом собрании Императорского Харьковского университета 17 января 1806 года. Харьков: В Университетской типографии, 1806. 39 с..
55. Речи, произнесенные в торжественном собрании Императорского Харьковского университета, бывшем 30 июня 1809 года. Харьков: В Университетской типографии, 1809. 24 с.
56. Рославский-Петровский А.П. Краткое историко-статистическое обозрение Харьковского университета // Журнал Министерства народного просвещения, 1850. Ч. 68. Офиц.-учеб. прибавл. № 4. С. 84 – 100.
57. Рыбалка И. К. Харьковский государственный университет, 1805-1980: Ист. очерк / И. К. Рибалка, А. Е. Кучер, В. И. Булах, С. М. Короливский, Б. К. Мигаль, Ю. И. Журавский, В. Н. Довгопол и др.; Отв. ред. И. Е. Тарапов. Х.: Вища школа, 1980.
58. Рыбалка И. К. Харьковский государственный университет: 1805-1980: исторический очерк / Отв. ред. И.Е. Тарапов. Харьков: Вища школа, издательство при ХГУ. 1980. 159 с.

59. Рябченко О. Студенти радянської України 1920-1930-х років: практики повсякденності та конфлікти ідентифікації: монографія. Харків: ХНАМГ, 2012. 456 с.
60. Рябченко О.Л. Харківський інститут народної освіти ім. О.О. Потебні (1921-1930 рр.). Харків: ХДАМГ, 2000. С. 90
61. Сайт газети «Харківський університет». Розділ Наш колектив. URL : [http://gazeta.univer.kharkov.ua/index.php?option=com\\_content&view=article&id=1964&Itemid=2027](http://gazeta.univer.kharkov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1964&Itemid=2027) (дата звернення: 12.03. 2021)
62. Сайт факультету міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Розділ Студенту. Студентське дозвілля. URL : <http://international-relations-tourism.karazin.ua/studentske-dozvillya.html> (дата звернення: 12.03. 2021)
63. Сайт ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Розділ Корисна інформація. Каразінський як культурний хаб. URL: <https://karazin.ua/korisna-informatciia/karazinskii-iak-kulturnii-khab/> (дата звернення: 13.03. 2021)
64. Сайт ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Розділ Освіта. Асоціація випускників. URL: <https://karazin.ua/universitet/asotciatciia-vipusknikiv/> (дата звернення: 13.03. 2021)
65. Сайт ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Розділ Освіта. Студентське самоврядування. URL: <https://karazin.ua/osvita/studentske-samovriadvannia/> (дата звернення: 13.03. 2021)
66. Сайт ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Розділ Про університет. Студентський волонтерський науковий проект «Харків'яни на фронтах АТО» URL: <https://www.univer.kharkov.ua/ua/general/projects/ato> (дата звернення: 12.03. 2021)
67. Сборник историко-филологического общества, состоящего при Императорском Харьковском Университете / Под ред. Проф. М.Г. Халанского Харьков: Электрич. Типо-Литогр. С.А. Шмерковича, 1808. Т.15. 306 с.
68. Селиванов А. Ф. Из воспоминаний о Харьковском университете за время с 1881 г. (август) по июнь 1885 г. постороннего слушателя. Харківський університет XIX – початку XX століття у спогадах його професорів та

вихованців. Х., 2010. Т. 2.

69. Сердюк В. О. Уманець В. О. Українська музична культура: від джерел до сьогодення. Харків: Основа, 2002.
70. Сірополко С. Історія освіти в Україні. Київ : Наук. думка, 2001. 912 с.
71. Стоян Т.А. Студентство університетів під російської України в другій половині XIX ст. К., 1998
72. Стоян Т.А. Університетська освіта в Україні в другій половині XIX ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. К., 1999.
73. Стоянов А.Н. Воспоминание о Д.И. Каченовском / А.Н. Стоянов, И.П. Сокальский. Харьков : Типография Адольфа Дарре, 1894. 40 с.
74. Студенческий оркестр Харьковского университета. 1888. // Южный край. №. 5 нояб. С. 1-2
75. Сумцов М.Ф. Человек золотого сердца // Сборник Харьковского историко-филологического общества / Харьковский университет. Историко-филологическое общество. Харьков: Типография «Печатное дело», 1913. Т.19. С. 13 – 74.
76. Сумцов Н.Ф. И.И. Срезневский // Вестник Харьковского историко-филологического общества. Харьков: Типография «Печатное дело», 1913. Вып.3. С. 52 – 56.
77. Сумцов Н.Ф. Материалы для истории Харьковского университета: предисловие. Глава 1 // Записки императорского университета. Харьков. 1893. Кн. 1. Часть неофиц. С. 37-52.
78. Сумцов Н.Ф. По поводу 77-ми-летней годовщины Харьковского университета // Южный край. 1882. 17 янв. №365. С. 2.
79. Тадля О. М. Становлення та розвиток студентського клубу в Україні // Культура і мистецтво у сучасному світі. 2014. Вип. 15. 12 с.
80. Тарапов И. Е. Харьковский университет им. А. М. Горького / И. Е. Тарапов // БСЭ. 3-е изд. М., 1978.
81. Университетский устав 1863 года. Санкт -Петербург: Типография Огризко, 1863. 128 с.;

82. Університетське питання в російській публіцистиці другої половини ХІХ – початку ХХ століть: Бібліографічний покажчик / Упоряд.: М.В. Божко, С.І. Посохов, В.Д. Прокопова. Харків, 2004.
83. Устав Императорского Харьковского университета 1804 года. С. 225 – 285.
84. Ученики об Учителе : очерки о науч.-пед. и обществ. деятельности д-ра ист. наук, проф., первого ректора Харьк. Гуманитар., первого ректора Харьк. гуманитар. ун-та «Нар. укр. акад.» Валентины Илларионовны Астаховой (к 80-летию со дня рождения) / Нар. укр. акад. ; [сост.: Е.В. Астахова В. В.Астахов ; сост. биобиблиогр. указ.: И. В. Козицкая (отв. ред.) и др.]. Харьков: Изд-во НУА, 2015. 464 с.
85. Фисун А.И. Николаенко А.П. Голубничая Г.В. Горобченко О.А. Біофізичний Вісник. Хроніка. Памяти Бориса Григорьевича Емца. URL: <https://periodicals.karazin.ua/biophysvisnyk/article/download/5991/5653/>.
86. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна за 200 років / В.С. Бакіров, В.М. Духопельников, Б.П. Зайцев, С.І. Посохов. Харків: Фоліо, 2004. 750 с.
87. Харківський університет (1917-1941 рр.) у спогадах його викладачів та вихованців/ наук. ред. : В. Ю. Іващенко. Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2016. 432 с.
88. Харківський університет і українська культура (до 210-річчя від часу заснування ХНУ імені В. Н. Каразіна) : монографія / [кол. авт.] ; передм. .В. С. Бакірова ; за ред. Ю. М. Безхутрого. Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. 296 с.
89. Харківський університет очима колишніх студентів. Сучасність. січ.-лют. 1983. ч. 1-2 (261-262). Мюнхен.
90. Харківські спогади Масловича // Записки історико-філологічного відділу [ВУАН]. 1927. Кн. 13 – 14. С. 72.
91. Харьков и губерния на страницах газеты "Южный край" (1880 – 1918). Вып.1 (1880 – 1886 гг.) / Гос. учреждение «Харьк. гос. науч. б-ка им. В.Г.Короленко»; Сост.: В.А. Ярошик и др. Х., 2002. 180 с.
92. Харьковский государственный университет, 1805-1980: Ист.очерк /

- И.К.Рыбалка (рук.авт.коллектива), М.В.Черняков, А.Е.Кучер и др. Харьков : Вища школа, видавництво при ХДУ, 1980 . С. 53
93. Хоменко Н. Дозвілля студентів ВНЗ під час навчального року (кінець 1940-х – 1967-мі рр.) // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. К. : Інститут історії України НАН України, 2008. № 14. С. 127–146.
94. Хоменко Н.М. Повсякденне життя студентської молоді України (1950 - 1960-ті рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 —Історія України. К., 2008.
95. Чебыкина Н. В. Быт студенчества Петербургского университета в дореформенный период // Очерки по истории Санкт-Петербургского университета. Вып. 8. – СПб., 2000.
96. Шимков А.П. Воспоминания о Д.И. Каченовском // Памяти Дмитрия Ивановича Каченовского : Торжеств. засед. Юрид. о-ва при Имп. Харьк. ун-те 22 нояб. 1903 г. : Характеристики и воспоминания / В.А. Ястржембский, М. Ковалевский, А.Н. Фатеев, Н.Ф. Сумцов, Л.Л. Гиршман, А.П. Шимков. Харьков : Типография и Литография Н.В. Петрова, 1905. С. 71–92.
97. Щепакін В. М. Музична культура Сходу і Півдня України другої половини ХІХ – початку ХХ століть : європейські виміри. Харків : ФОП Панов А. М., 2017. 479 с.
98. Щербаківський Д. М. Оркестри, хори і капели на Україні за панщини // Музика: Місячник укр.культури. Київ, 1924. №7.
99. Ювілейні історії Харківського університету // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Серія «Історія». Харків, 2005. Вип. 37 (№ 701). С. 4 -11.
100. Южный край : ежедневное издание. Газета общественная, литературная и политическая. Харьков, 1882. 18 (30) января. № 366.
101. Юркина Н.Н. Повседневная жизнь московского студенчества: 1830-1890-е гг.: Дис. ... канд. ист. наук. – М., 2006.
102. Яковченко О. Нам - 200! Проф. М. І. Бондаренко: «Газета - дзвінкий голос університетської спільноти!». Сайт газети «Харківський університет». URL [http://gazeta.univer.kharkov.ua/index.php?option=com\\_content&view=article&id=18](http://gazeta.univer.kharkov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=18)

18&Itemid=1886 (дата звернення 14.03. 2021)

## Резюме

Дослідження присвячено вивченню культурного дозвілля викладачів та студентів Харківського університету ХІХ – початок ХХІ ст. Предметом дослідження стала еволюція різних форм дозвілля студентства та викладачів. Метою дослідження є комплексний аналіз форм культурного дозвілля студентства та викладачів Харківського університету в історичній ретроспективі.

В результаті було здійснено аналіз наукової літератури з теми, виявлено витоки певних культурних форм, з'ясовано особливості дозвілля університетської спільноти в окремі історичні періоди, визначено напрямки еволюції традиційних форм культурного дозвілля та появу і засвоєння новацій.

У висновку зазначено, що різноманіття форм культурного дозвілля спостерігає вже з моменту заснування університету. У подальшому відбувалося становлення традицій, що особливо помітно, коли йдеться про святкування ювілеїв університету..

З встановленням радянської влади суттєво змінилися культурні та ціннісні орієнтири, що позначилося й на університетах. У 1920-ті – 30-ті роки спостерігалось запровадження багатьох новацій. У повоєнний час відбудеться поступове відродження деяких старих форм (зокрема, при відзначенні ювілеїв). Водночас, набула розвитку студентська самодіяльність. В умовах незалежної України культурне дозвілля викладачів та студентів в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна перестало бути об'єктом ідеологічного регулювання, хоча університетське керівництво докладає зусиль для підтримки різних ініціатив, які виходять, передусім, з студентського середовища (конкурси «Альма матер», «Красуня університету» тощо).

Проблема культурного дозвілля в університетах, співвідношення традицій та новацій є вельми перспективним полем наукових досліджень.

## Summary

The investigation is dedicated to the study of cultural leisure of teachers and students of Kharkiv University in the XIX - early XXI centuries. The subject of the research was the evolution of various forms of leisure of students and teachers. The aim of the research is a comprehensive analysis of the forms of cultural leisure of students and teachers of Kharkiv University in historical retrospect.

As a result, the scientific literature on the topic was analyzed, the origins of certain cultural forms were identified, the peculiarities of the university community leisure in certain historical periods were clarified, the directions of evolution of traditional forms of cultural leisure and the emergence and assimilation of innovations were determined.

In conclusion, it is noted that the variety of forms of cultural leisure has been observed since the founding of the university. In the future there was a formation of traditions, which is especially noticeable when it comes to celebrating the anniversaries of the university .

With the establishment of Soviet power, cultural and value orientations changed significantly, which also affected universities. In the 1920s and 1930s, many innovations were introduced. In the postwar period there will be a gradual revival of some old forms (in particular, when celebrating anniversaries). At the same time, student amateurism has developed. In the conditions of independent Ukraine, the cultural leisure of teachers and students at VN Karazin Kharkiv National University has ceased to be an object of ideological regulation, although the university leadership makes efforts to support various initiatives that come primarily from the student environment (competitions "Alma Mater ", " Krasunia universitetu ", etc.).

The problem of cultural leisure in universities, the relationship between tradition and innovation is a very promising field of research.